

MASTERTHESIS

Perspectieven op Gods Voorzienigheid

Een vergelijking van de voorzienigheidsleer
van John Sanders, John Frame en John Piper
in relatie tot de godsleer.

Opleiding **Protestantse Theologische Universiteit Locatie Amsterdam**
Vak **Master Gemeentepredikant - Master's Thesis 2 (T-MATH2)**
Begeleiders **Prof. dr. W.H.Th. Moehn (PThU) en prof. dr. H. van den Belt (VU)**
Beoordelaar **Prof. dr. P.M. Wisse**
Student **Floris Visser, 1300326**
Datum **9 januari 2024**

MASTERTHESIS

*“I wonder what new
turn His providence will
take in manifesting
Himself in my ways.”*

- Oswald Chambers -

Perspectieven op Gods Voorzienigheid

Een vergelijking van de voorzienigheidsleer
van John Sanders, John Frame en John Piper
in relatie tot de godsleer.

Opleiding	Protestantse Theologische Universiteit Locatie Amsterdam
Vak	Master Gemeentepredikant - Master's Thesis 2 (T-MATH2)
Begeleiders	Prof. dr. W.H.Th. Moehn (PThU) en prof. dr. H. van den Belt (VU)
Beoordelaar	Prof. dr. P.M. Wisse
Student	Floris Visser, 1300326
Datum	9 januari 2024

Verklaringenblad masterthesis

Naam student:

Titel masterthesis:

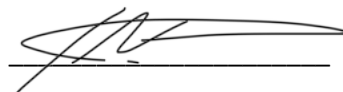
VERKLARING VAN ORIGINALITEIT

Hierbij verklaar ik dat bovengenoemde masterthesis uit origineel werk bestaat. De thesis is het resultaat van mijn eigen onderzoek en is alleen door mijzelf geschreven, tenzij anders aangegeven. Waar informatie en ideeën uit andere bronnen zijn overgenomen, wordt dat expliciet, volledig en op passende wijze vermeld in de tekst of in de noten. Een bibliografie is bijgevoegd.

Plaats, datum:

Handtekening:

Nieuwerkerk, 13-12-2025

TOESTEMMINGSVERKLARING

Hierbij stem ik ermee in dat bovengenoemde masterthesis na goedkeuring beschikbaar wordt gesteld voor opname in de bibliotheekcollectie en dat de metadata beschikbaar worden gesteld aan externe organisaties en/of door de PThU worden gepubliceerd.

Verder verleen ik (de bibliotheek van) de PThU

wel

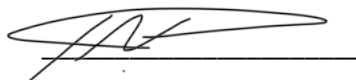
niet

toestemming voor het opnemen van de volledige tekst in een via internet of anderszins openbaar toegankelijke database. (Deze toestemming betreft alleen de openbaarmaking van de masterthesis, zonder verdere overdracht of inperking van het auteursrecht van de student.)

Plaats, datum:

Handtekening:

Nieuwerkerk, 13-12-2023

Woord vooraf

Deze thesis vormt de afsluiting van mijn Master Gemeentepredikant. Het is het resultaat van een onderzoek naar het open theïsme en de reactie erop van gereformeerde evangelicals in de Verenigde Staten.

Deze thesis is geschreven in het wetenschappelijke domein van de theologie. Theologie is θεός λόγος, wat ik zie als oefening in het spreken over God. De bekende prediker C.H. Spurgeon zei: ‘The highest science, the loftiest speculation, the mightiest philosophy, which can ever engage the attention of a child of God, is the name, the nature, the person, the work, the doings, and the existence of the great God whom he calls his Father.’¹ Tegelijk stelt hij over de godsleer dat ‘[n]o subject of contemplation will tend more to humble the mind, than thoughts of God...’² Zowel de verwondering vanwege Gods nabijheid en verootmoediging vanwege Gods hoogheid zijn voor mij twee referentiepunten, die als kompas dienen om over de godsleer te schrijven.

Graag wil ik prof. dr. W. H. Th. Moehn bedanken voor zijn begeleiding vanuit de PThU. Een woord van dank gaat naar prof. dr. H. van den Belt (VU), die de inhoudelijke begeleiding voor zijn rekening heeft genomen. Ik ben hem dankbaar voor zijn inhoudelijke feedback en motiverende manier van begeleiden. Ook een woord van dank aan Eline Aarnoudse voor de taalkundige correctie en Peter Flikweert (NDRK) voor de vormgeving. Boven dit alles dank ik God die mij voorzag van wat nodig was in de opleiding tot predikant en om deze thesis te schrijven.

Floris A. Visser

Nieuwerkerk, 9 januari 2024

¹ C.H.Spurgeon, geciteerd in: J.I. Packer, *Knowing God*. (Londen: Hodder Faith, 2013), 15.

² Spurgeon, geciteerd in: Packer, *Knowing God*, 15.

Inhoudsopgave

Woord vooraf	4
Inhoudsopgave	5
1 Inleiding en onderzoeksvraag.....	7
1.1 Voorzienigheidsleer in discussie.....	7
1.2 Gesprekspartners in het onderzoek.....	8
2 John Sanders - God neemt risico	11
2.1 Inleidend	11
2.2 De theologie van John Sanders - theologische bronnen	14
2.3 Goddelijke voorwaardelijkheid	15
2.4 Conclusie.....	20
2.5 Kritische evaluatie	21
3 John Frame - theologische en filosofische perspectieven	23
3.1 John Frame	23
3.2 A theology of Lordship.....	25
3.3 Vrijheid en verantwoordelijkheid.....	30
3.4 Kan God veranderen?.....	33
3.5 Gods alwetendheid, almacht en raad	35
3.6 Gods eenheid	37
3.7 Conclusie - theologie van John Frame	37
3.8 Evaluatie	39
4 John Piper - Bijbelse theologie tot verheerlijking van God	40
4.1 Voorzienigheid volgens John Piper.....	40
4.2 De Bijbelse basis van Gods doelmatige soevereiniteit	42
4.3 De aard en de reikwijdte van Gods voorzienigheid	44
4.4 Gods voorzienigheid en zonde	45
4.5 Het verstaan van Gods voorzienigheid	46
4.6 Conclusie - het zien en genieten van de voorzienigheid van God.....	47
4.7 Kritische evaluatie	49
5 Kritische evaluatie & conclusie.....	50

5.1	Hoofdvraag en samenvatting	50
5.2	Evaluaties met betrekking tot de godsleer - Gods eigenschappen.....	52
5.3	Relationele theologie - voorzienigheid, verbond en triniteit.....	55
5.4	Tenslotte	56
	Evaluatie van de gevolgde methode.....	58
	Literatuur	59

1 Inleiding en onderzoeksvraag

1.1 Voorzienigheidsleer in discussie

1.1.1 Inleiding

Dit onderzoek wil een bijdrage leveren aan de discussie tussen de traditionele opvatting van Gods voorzienigheid en het open theïsme. Het is een vergelijkend onderzoek tussen de posities van John Sanders, John Frame en John Piper op het verband tussen de voorzienigheid en de godsleer. Voor de formulering van de traditionele opvatting sluit ik mij aan bij David Fergusson en Thomas Flint. Volgens Fergusson is '[e]verything that happens is willed by God and serves some end - nothing lies outside the scope of divine volition and intentionality.'³ Deze opvatting gaat ervan uit dat God een volkomen soeverein wezen is, die alles kan, alles weet en alle dingen bestuurt.⁴ Deze opvattingen komen (in afgeleide vorm) terug bij Frame en Piper.

Deze traditionele opvatting is lange tijd dominant geweest in het westen. Zij gaat terug op het Augustijnse gedachtegoed.⁵ Tot op de dag van vandaag zijn de invloeden aanwezig binnen de theologie. De traditionele opvatting concentreert zich op Gods soevereiniteit, wat allerlei vragen met zich meebrengt.

In de voorzienigheidsleer draait het om drie grote theologisch-filosofische vraagstukken. De eerste is de algemene menselijke ervaring dat ieder mens vrij is om keuzes te maken. Staat dit niet op gespannen voet met Gods soevereiniteit? Het andere vraagstuk betreft de menselijke verantwoordelijkheid. Als God alles voorbestemd heeft, kan de mens dan verantwoordelijk gehouden worden voor zijn of haar daden en vrije keuzes maken? De derde vraag gaat over de aanwezigheid van het kwaad: als God volkomen soeverein is, kan God dan ook verantwoordelijk gehouden worden voor het kwaad in deze wereld? Ondanks deze vragen werd gesteld dat '[a]lthough sovereign, God was not the author of evil. While willing everything that happens, God guarantees our freedom and responsibility. Though not dependent upon us, God can use our prayers as instruments of the divine will.'⁶

Deze alomvattende kijk op Gods voorzienigheid roept vragen op over de Bijbelse noties van voorzienigheid. Die laten een meer genuanceerd beeld zien in verhalen over Gods ingrijpen, Gods berouw en aanpassingsvermogen. Maakt de traditionele opvatting van God niet een statische, onbeweeglijke God? Welke plaats is er voor Gods veranderlijkheid?

1.1.2 Het open theïsme

Het open theïsme is een moderne theïstische stroming die een weg zoekt naast de traditionele opvatting. Het open theïsme benadrukt dat God actief betrokken is op de wereld en dat de toekomst niet helemaal vastligt. Anders dan bij traditionele opvattingen stelt het open theïsme dat God niet elk detail van de

³ D. Fergusson, *The Providence of God. A Polyphonic Approach* (Cambridge: Cambridge University Press, 2018), 1.

⁴ Thomas P. Flint, 'Divine Providence', in: *The Oxford Handbook of Philosophical Theology*. Oxford Handbooks, ed. Thomas P. Flint en Michael C. Rea (New York: Oxford University Press, 2009), 263.

⁵ Fergusson, *The Providence of God*, 59.

⁶ Fergusson, *The Providence of God*, 108.

toekomst bepaald heeft, maar ruimte laat voor vrije keuzes van mensen. Deze visie heeft invloed op verschillende aspecten van de theologische discussie, met name de vragen over Gods alwetendheid, almacht en betrokkenheid bij het menselijk lijden. John Sanders, de theoloog die in dit onderzoek het open theïsme vertegenwoordigt, stelt dat de scheidslijn loopt over de vraag in hoeverre God een risico neemt door te anticiperen op wat mensen doen:

If one believes that humans do not always do what God would have us do, that God has not ordained evil in the world, that God has placed great responsibility for creation in our hands such that events will not happen the way God intends unless we collaborate with God, and God genuinely responds to our prayers, then one comes down on the risk side of the watershed.⁷

God neemt een risico in de schepping door vrijheid te geven aan de mens, zodat de mens de mogelijkheid heeft om Hem oprecht lief te hebben. Hiermee heeft Sanders een aspect te pakken dat thuishoort in een bredere stroming die zich het 'freewill theism' laat noemen. Karakteristieken daarvan komen terug in onder meer Wesleyaanse theologie, het pentecostalisme en Arminiaanse theologie.

1.2 Gesprekspartners in het onderzoek

1.2.1 The openness of God

Met de publicatie van *The Openness of God: A Biblical Challenge to the Traditional Understanding of God* zetten eind vorige eeuw een vijftal evangelicale theologen de toon in een debat over de voorzienigheid.⁸ Het open theïsme wil Gods voorzienigheid *relationeel* benaderen.⁹ Het open theïsme vaart duidelijk een andere koers dan de (onder de evangelicals) gerespecteerde belijdenisgeschriften, te weten de Westminster Confession of Faith en de Westminster Catechism. Voor een groot aantal theologen in het evangelicale christendom betekent deze nuance niets anders dan een breuk met de traditionele opvattingen.¹⁰

Hoewel er van een breuk gesproken kan worden, wil het open theïsme de klassieke opvattingen over de Schrift handhaven en met haar opvatting meer recht doen aan de Bijbel.¹¹ Daarmee vormt zij voor de evangelicale theologie een gesprekspartner; enerzijds vanwege het belang voor de positie van de Bijbel, anderzijds vanwege de theologische vragen die haar opvattingen met zich meebrengt in relatie tot de Schrift.

⁷ John Sanders, *The God Who Risks. A Theology of Divine Providence* (Downers Grove: InterVarsity Press, 1998), 12,13.

⁸ Clark Pinnock, Richard Rice, David Basinger, and William Hasker: *The Openness of God: A Biblical Challenge to the Traditional Understanding of God*. Downers Grove: InterVarsity Press, 1994.

⁹ Woodruff, David M. "Examining Problems and Assumptions: An Update on Criticisms of Open Theism" *Dialog. A Journal of Theology*, vol. 47, Issue 1 (Spring 2008), 53.

¹⁰ Onder 'evangelicale theologie' versta ik: de brede stroming van bijbelgetrouwe christenen in de Verenigde Staten, niet te verwarren met het Nederlandse 'evangelisch'. Zie voor een uitgebreide beschrijving Gerald R. McDermott, *The Oxford Handbook of Evangelical Theology*. Oxford Handbooks (New York: Oxford University Press, 2010) pp. 3-18.

¹¹ Ham, Garret. *The Evangelical and The Open Theist. Can Open Theism find its Place within the Evangelical Community?* Kindle, 2014.

1.2.2 John Sanders

Het werk van John Sanders (*1956) dient in deze thesis als uitgangspunt voor het beschrijven van het open theïsme. Hij is co-auteur van het eerder genoemde boek, *The Openness of God*. Sanders is van mening dat het klassiek theïsme God onveranderlijk en onbeweeglijk maakt, wat geen recht doet aan het de Bijbelse gegevens. In *The God Who Risks* legt hij de basis voor een theologie die meer recht wil doen aan het Bijbelse beeld en de relationele manier waarop God Zich tot de schepping verhoudt.¹²

1.2.3 John Frame

De tweede auteur is John Frame (* 1939), filosoof en theoloog. Hij zoekt binnen de gereformeerde theologie naar een benadering van de voorzienigheidsleer door vanuit verschillende perspectieven op de thematiek te reflecteren. In zijn boek *The Doctrine of God* zet hij zijn 'theology proper' (godsleer) uiteen.¹³ In *No Other God: A Response to Open Theism* gaat hij specifiek in op het open theïsme.¹⁴

1.2.4 John Piper

De derde bron voor dit onderzoek is van John Piper (*1946). Piper is theoloog binnen het New Calvinism, een stroming binnen het evangelicale christendom in de VS. Hij geniet grote internationale bekendheid. Van recente datum is Pipers boek *Providence*, waarin hij de voorzienigheidsleer vanuit de Bijbelse theologie doordenkt.¹⁵ Kenmerkend voor zijn aanpak is dat hij theologie bedrijft vanuit het perspectief op de glorie van God.¹⁶ Een ander werk (als co-auteur) is *Beyond the Bounds* waarin hij duidelijk maakt binnen welke grenzen over Gods voorzienigheid gedacht zou moeten worden.¹⁷

1.2.5 Onderzoeksvraag, deelvragen en methode

Binnen dit onderzoek worden de drie verschillende opvattingen met elkaar in gesprek gebracht. Wat houden de opvattingen precies in, en waar zijn die op gebaseerd? Als blijkt dat de tegenstellingen heel fundamenteel zijn, zijn er mogelijkheden om de voorzienigheidsleer zo te doordenken dat er recht gedaan wordt aan de Bijbelse gegevens en de gerelateerde theologische loci? Is er een theologie denkbaar, waarbij de filosofische vraagstukken van Gods alwetendheid, almacht en betrokkenheid bij het menselijk lijden zo beschreven worden zonder dat deze met elkaar conflicteren?

Dit onderzoek richt zich met name op de vraag wat deze discussie oplevert voor de godsleer. Het verband tussen de godsleer en de voorzienigheid is dat het spreken over voorzienigheid altijd spreken over God is. Ons spreken over God is echter begrensd: grenzen van taal (welke woorden gebruiken we), grenzen van kennis (in hoeverre is God te begrijpen) en grenzen van de filosofie (welke betekenis hebben

¹² John Sanders, *The God Who Risks. A Theology of Divine Providence*. Downers Grove: InterVarsity Press, 1998. Second edition 2007.

¹³ John Frame. *The Doctrine of God*. Phillipsburg: P&R Publishing, 2001.

¹⁴ John M. Frame, *No Other God. A response to Open Theism*. Phillipsburg: P&R Publishing, 2001.

¹⁵ John Piper, *Providence*. Wheaton: Crossway, 2020.

¹⁶ Piper, *Providence*, 15, 711.

¹⁷ Piper, John en Taylor, Justin en Helseth, Paul Kjoss, *Beyond the Bounds. Open Theism and the Undermining of Biblical Christianity*. Wheaton: Crossway, 2003. In dit boek is alleen het voor- en nawoord door Piper geschreven. Hoewel dit aangeeft dat hij achter de inhoud staat, zal dit boek verder niet gebruikt worden om de hoofdlijnen van Pipers theologie weer te geven.

onze woorden en naar welke werkelijkheid verwijzen die). De auteurs gaan op verschillende manieren met deze beperkingen om. Hoe spelen deze beperkingen een rol in de doordenking van de thematiek?

De hoofdvraag, voortkomend bovenstaande probleemstelling, luidt:

Hoe verhouden de visies van John Sanders, John Frame en John Piper op Gods voorzienigheid zich tot elkaar en hoe kunnen de verschillen en overeenkomsten worden geëvalueerd met betrekking op de godsleer?

De visies van John Sanders, John Frame en John Piper op de godsleer en Gods voorzienigheid kennen een eigen perspectief en accent. Om de verschillen en overeenkomsten tussen deze visies te evalueren, is het belangrijk om kritisch te kijken naar de theologische argumenten. Door evaluatie van de standpunten kan dit onderzoek leiden tot een beter begrip van de complexiteit van de godsleer en Gods voorzienigheid. Ook draagt het bij aan de ontwikkeling van eigen theologische standpunten en het theologisch debat. Om de hoofdvraag te beantwoorden, worden achtereenvolgens de volgende deelvragen beantwoord:

1. Wat zijn de belangrijkste kenmerken van het open theïsme, zoals verwoord door John Sanders, en tegen welke opvattingen verzet het zich?
2. Welke bezwaren zijn er door John Frame ingebracht tegen het open theïsme en hoe zijn deze te verstaan vanuit zijn voorzienigheidsleer?
3. Wat is volgens John Piper de Bijbelse bandbreedte waarbinnen over de voorzienigheidsleer gesproken kan worden?
4. Wat levert een evaluatie van deze theologieën op met betrekking tot de godsleer?

Door te beginnen met het open theïsme wordt duidelijk op welke gebieden zich de discussie met het klassiek theïsme afspeelt. Het daagt de theologie uit om opnieuw na te denken over de aard van Gods relatie met de mens en de wereld en de rol van menselijke vrijheid daarin. Na een uiteenzetting van de positie van Sanders zullen de posities van respectievelijk John Frame en John Piper worden beschreven. Ten slotte zullen de verschillende visies met elkaar worden vergeleken en geëvalueerd met betrekking tot de godsleer. Welke gevolgen hebben de standpunten voor de godsleer en voor de samenhang van Gods eigenschappen?

Zoals gebruikelijk in de systematische theologie wordt dit onderzoek uitgevoerd als een vergelijkend onderzoek en literatuurstudie. De literatuurstudie leent zich goed voor het vergelijken van de verschillende posities.

NB: geciteerde bijbelteksten zijn overgenomen uit de Herziene Statenvertaling (HSV).

2 John Sanders – God neemt risico

2.1 Inleidend

John Sanders is een theoloog die bekend staat om zijn bijdragen aan het debat rond het open theïsme. Sanders heeft nagedacht over een meer open benadering van de voorzienigheidsleer, waarin meer ruimte is voor Gods bewogenheid met de mens en de schepping. Kan God oprecht gebeden verhoren, als Hij van te voren alles in een master-blueprint heeft vastgelegd? Dit hoofdstuk beschrijft op hoofdlijnen wat het open theïsme inhoudt, zoals verwoord door John Sanders, en tegen welke opvattingen het zich verzet.

2.1.1 John Sanders

John E. (Ernest) Sanders is in 1956 geboren in de VS, Illinois. Hij behaalt zijn bachelor's degree (1979) in filosofie van Trinity College (Illinois). Daarna behaalt hij een Master of Arts-grad in theologie aan het Wartburg Theological Seminary in 1987. Ten slotte voltooit hij in 1996 zijn doctoraat (Th.D.) aan de Universiteit van Zuid-Afrika.

2.1.2 Theologische expertise

John Sanders interesse ligt in de volgende gebieden: polarisatie in religie, open theïsme, cognitieve taalkunde toegepast op theologie, religieus pluralisme en de hel: over de verzoening van niet-christenen.¹⁸ Wat betreft polarisatie in religie is Sanders van mening dat Jezus' omgang met de ander model moet staan voor een niet veroordelende houding ten opzichte van christenen onder elkaar.¹⁹ In de cognitieve taalkunde heeft Sanders specifiek interesse in conceptuele metaforen. Hij is geïnteresseerd in de vraag hoe het gebruik van verschillende beelden in wisselende contexten nieuwe betekenissen creëert en hoe deze betekenissen cultureel beïnvloed zijn.²⁰ Als het om religieus pluralisme gaat, is Sanders een voorstander van inclusivisme, de opvatting dat God de verlossing in Jezus ook beschikbaar zal maken voor hen die nooit van Jezus hebben gehoord.²¹

2.1.3 Persoonlijk verhaal

De interesse voor deze theologische onderwerpen, met name het open theïsme, kent een heel persoonlijk motief. Sanders begon na te denken over de goddelijke voorzienigheid nadat een van zijn broers bij een ongeval omkwam. Sanders schrijft: '(...) some well-meaning friends told me that God ordained the death of my older brother so that I would become a Christian. I took a stand when I replied: "Are you saying God killed my non-Christian brother so that I would become a Christian? What kind of God is that?"'²²

¹⁸ <https://drjohnsanders.com/about/>, geraadpleegd op 09-10-2023.

¹⁹ John Sanders. *Embracing Prodigals. Overcoming Authoritative Religion by Embodying Jesus' Nurturing Grace*. Eugene: Cascade Books, 2020.

²⁰ <https://drjohnsanders.com/cognitive-linguistics/>, geraadpleegd op 09-10-2023.

²¹ <https://drjohnsanders.com/religious-pluralism-hell/>, geraadpleegd op 09-10-2023.

²² Sanders, *The God Who Risks*, 13.

In de loop van de tijd transformeerde deze vraag naar het bredere aspect van het probleem van het kwaad. Dit ging samen met vragen over de verhoring van het gebed. Hoe kan God oprecht gebeden verhoren als Hij toch al weet wat Zijn plan is, en daarvan niet af kan wijken? In zijn studieboeken werd God beschreven als iemand die op geen enkele wijze door mensen beïnvloedbaar is of verandering kan ondergaan. Maar wat dan te doen met Bijbelteksten over Gods berouw, zoals koning Hizkia, die door het gebed God op andere gedachten wist te brengen? Uiteindelijk brengt dit Sanders bij de volgende overtuiging: De scheidslijn ligt bij de opvatting dat God wel of geen risico neemt. God beweegt met de mensheid mee en hoort onze gebeden en stelt zich afhankelijk op (divine conditionality), óf God is de onveranderlijke en kan niet waarachtig anticiperen op mensen.²³

2.1.4 Scheidslijn

In *The God who Risks* presenteert Sanders zijn theologie van Gods voorzienigheid. God heeft bij de schepping gekozen om risico te nemen door ruimte over te laten voor menselijk ingrijpen; niet voor een waterdicht voorbedacht plan. Sanders vergelijkt zijn positie met het beeld van een toneelspel, waarbij de mensen de spelers zijn en God de auteur is.²⁴ De spelers spelen een belangrijke rol in het verloop van het spel. Hierin is ruimte voor echte wederzijdse liefde tussen God en mensen, in een echte relatie van geven en nemen (genuine give-and-take relationship) en kan God werkelijk gehoor geven aan onze gebeden. God zoekt de samenwerking met het schepsel en heeft geen blauwdruk van ieders leven. Deze risico-nemende God heeft te maken met mensen die niet altijd doen wat God wil. Daarmee neemt Hij het risico dat zaken niet altijd volgens zijn plan verlopen. Dit heeft tot gevolg dat er kwaad in de wereld aanwezig is, kwaad dat niet door God verordeneerd is.

Vrije-wil theïsme en libertaire vrijheid

Sanders ziet overeenkomsten tussen zijn opvatting en het freewill-theïsm (vrije wil theïsme). 'The great watershed divide between classical and freewill theisms is (1) whether or not some of God's decisions and actions are contingent upon or influenced by creatures and (2) whether God exercises general or meticulous providence.'²⁵ Binnen deze theologie is ruimte voor libertaire vrijheid ('libertarian or incompatibilist understanding of the free will'), waarmee bedoeld wordt dat de mens de volledige vrijheid heeft om een keuze te maken voor het een of het ander. De mens heeft de mogelijkheid om een andere keuze te maken dan hij had gedaan ('the ability to do otherwise than we did').²⁶ Onze keuzes worden niet gedetermineerd door God.²⁷

²³ Sanders, *The God Who Risks*, 12,13.

²⁴ Sanders, *The God Who Risks*, 229. Kevin Vanhoozer spreekt over een theodramatic hermeneutical model: '(...) drama assumes performative hermeneutics, incorporating improvisation as an aspect of theological wisdom. Without overextending the analogy, interpreting scripture can be like performing a script, with the roles of pastors, parishioners, and theologians explicated using dramatic categories.' Zie: Daniel J. Treier, 'Holy Scripture', in: *The Oxford Handbook of Reformed Theology*. Oxford Handbooks, ed. Michael Allen en Scott R. Swain (New York: Oxford University Press, 2020), 557. Zie verder Kevin Vanhoozer, *The Drama of Doctrine: A Canonical-Linguistic Approach to Christian Theology*. (Louisville: Westminster/John Knox Press, 2005), 230.

²⁵ Sanders, *The God Who Risks*, 199.

²⁶ Sanders, *The God Who Risks*, 13.

²⁷ Frame, *The Doctrine of God*, 138.

Voor Sanders is dit een belangrijk gegeven, omdat dit de mens vrijheid geeft om in een echte relatie met God te treden. Als de mens een vrije keuze heeft, moet dit ruimte laten in Gods voorkennis. Gods kennis van de toekomst is beperkt. Hij komt gaandeweg de keuzes van de mens te weten. God neemt risico om mensen een vrije wil te geven, hoewel het risico bestaat dat mensen Hem zullen afwijzen. Toen God zag dat de mens voor de zonde koos, heeft Hij in reactie daarop Zijn verlossingsplan uitgevaardigd.²⁸ Deze openheid in God betekent dat God niet minutieus alles bestuurt, maar dat wat de mens doet effect heeft op God.

Met zijn positie staat Sanders tegenover de klassieke voorzienigheidsleer, waarin geen ruimte is voor risico, maar alles precies gaat zoals God het voorbeschikt heeft. Volgens Sanders hoort daar ook bij dat de mens dan niet vrij is om iets te doen buiten Gods wil om, en heeft God zonde in de wereld gewild.²⁹ Sanders verwerpt Gods onveranderlijkheid en Gods onbeweeglijkheid (impassibilitas).³⁰ Dit uitgangspunt heeft grote consequenties voor de verdere uitwerking van de godsleer.

2.1.5 Publicaties van John Sanders

Sanders heeft tientallen publicaties in wetenschappelijke tijdschriften op zijn naam staan. Hij heeft geschreven op het terrein van Gods redding van niet-christenen,³¹ open theologie en open theïsme,³² cognitieve taalkunde, hemel en hel of Gods medelijden met de mensheid.³³

In *The God who Risks* (1998, herziene uitgave 2007) werkt Sanders zijn visie op het open theïsme uit, maar de grondgedachte komen we al tegen in *The Openness of God* (1994), waarvan hij co-auteur was.³⁴ De uitgave van 2007 bevat een meer gedetailleerde uitwerking van de argumenten en enkele correcties ten opzichte van de uitgave van 1998. *The God who Risks* is een pleidooi 'to articulate and make a case for the openness model.'³⁵ Om zijn punt te maken en te evalueren gebruikt Sanders vier criteria. De eerste is het aantonen dat zijn opvatting in lijn is met de Bijbel; het tweede criterium is aantonen dat de opvatting in lijn is met een traditie; het derde criterium is conceptuele begrijpelijkheid: is het model aanvaardbaar en consistent? Het vierde criterium is de vraag naar de toepasbaarheid van het concept in pastorale zin.³⁶ Met zijn pleidooi voor open theologie vraagt hij oog te hebben voor het vaak vergeten perspectief van Gods openheid en de menselijke participatie in de schepping.

²⁸ Sanders, *The God Who Risks*, 14.

²⁹ Sanders, *The God Who Risks*, 12.

³⁰ impassibilitas als: 'God can not be affected by creatures in any way', Sanders, *The God Who Risks*, 13.

³¹ John Sanders, *No Other Name: An Investigation into the Destiny of the Unevangelized* (Eerdmans, U.S.A, 1992).

³² *The God Who Risks: A Theology of Providence*, revised edition (IVP, 2007). First edition 1998; Samen met Chris Hall, *Does God have a Future? A Debate on Divine Providence*. Grand Rapids: Baker Academic, 2003. Samen met Clark Pinnock, e.a.: *The Openness of God: A Biblical Challenge to the Traditional Understanding of God*. Downers Grove: InterVarsity Press, 1994.

³³ John Sanders, "Theology in the Flesh: How Embodiment and Culture Shape the Way We Think about Truth, Morality, and God" Fortress Press, August 1, 2016.

³⁴ Clark Pinnock, Richard Rice, David Basinger, and William Hasker: *The Openness of God: A Biblical Challenge to the Traditional Understanding of God*. Downers Grove: InterVarsity Press, 1994.

³⁵ Sanders, *The God Who Risks*, 17.

³⁶ Sanders, *The God Who Risks*, 30-33.

Het open theïsme heeft eind vorige eeuw aandacht gekregen met *The Openness of God*. Toch komen deze opvattingen niet uit het niets. Ze kennen een lange theologische geschiedenis. In de volgende paragraaf zullen enkele historische lijnen worden uitgewerkt.

2.2 De theologie van John Sanders - theologische bronnen

2.2.1 Theologische herkomst

De westerse theologie wordt gekenmerkt door het klassiek theïsme. Deze theologie gaat grotendeels terug op het Augustijnse gedachtegoed, zoals dat later is gebruikt door Luther en Calvijn.³⁷ Sanders beschrijft dit als een stroming waarbij Gods wil als absoluut en onafhankelijk wordt geduid; God laat Zich niet beïnvloeden omdat Hij de onveranderlijke is.³⁸ Sanders worstelt met de vragen: Hoe kan God gebeden verhoren, compassie tonen of emoties ervaren als Hij onbeweeglijk is? Is God niet meer open naar de toekomst, net zoals mensen de toekomst ervaren? Het open theïsme zoekt daarom een andere benadering en ziet een bestaansrecht naast de klassieke opvatting. Hoe is deze lijn historisch en theologisch te duiden?

2.2.2 Arminius en Wesley

In zijn zoektocht naar een voluit relationeel Godsbeeld komt Sanders terecht bij Jacobus Arminius (1560 - 1609), die met zijn ideeën teruggaat op pre-Augustijns gedachtegoed.³⁹ Daarmee bedoelt hij de opvatting dat Gods voorkennis geconditioneerd is door wat de schepselen vrij besluiten om te doen, en niet door Gods onveranderlijke wil. God wil echter in een echte liefdevolle relatie met Zijn schepping leven en laat het antwoord daarop aan het vrije schepsel over. Ook de 18^e-eeuwse Engelse prediker John Wesley kwam tot deze conclusie. De theologie van Arminius en Wesley is voluit *relationeel*. 'God is a responsive God who enables sinful humans to respond to the divine love.'⁴⁰

2.2.3 Relationele theologie en goddelijke voorwaardelijkheid

Sanders relationele benadering houdt in dat 'God freely enters into reciprocal relations with creatures.'⁴¹ Relationele theologie en vrije-wil tradities hebben veelal veel met elkaar gemeen. 'The notion that God enters into give-and-take relations with us, takes risks in giving us free will and responds to our prayers

³⁷ Sanders, *The God Who Risks*, 153. Over zowel Luther als Calvijn schrijft Sanders dat ze niet consequent zijn in hun theologie. Bij Luther blijft God volgens hem toch verborgen (de God in de hemel achter Jezus is een verborgenheid), waardoor God niet te kennen is en er geen echte relatie mogelijk is. Bij Calvijn lijkt God inderdaad Zich aan te passen op het gebed, terwijl zijn predestinatieleer geheel aan Gods soevereiniteit toegeschreven wordt. Zie Sanders, *The God Who Risks*, 153 - 158. Zie ook Fergusson, *The Providence of God*, 59-60.

³⁸ Sanders, *The God Who Risks*, 156. De Impassibilitas Dei, de onbeweeglijkheid van God. 'God is impassible: he is not characterized by changing human emotions.' Zie: Terry L. Johnson, *The Identity and Attributes of God*. (Edinburgh: Banner of Truth Trust, 2019), 80.

³⁹ Sanders, *The God Who Risks*, 159.

⁴⁰ Sanders, *The God Who Risks*, 160.

⁴¹ Sanders, *The God Who Risks*, 163.

and actions permeates the sermons, prayers and theological writings of those in the freewill theological tradition.⁴² Er is ruimte voor de mens om Gods liefdevolle initiatief aan te nemen of te weigeren.

Freewill theism is een brede stroom aan relationele theologie. Sanders evalueert deze en maakt zijn eigen afwegingen.⁴³ Zijn uitgangspunt is de voorwaarde die God voor Zichzelf gesteld heeft om een echte relatie van geven en nemen met de mens aan te gaan. Hoe deze theologie er verder uit ziet, zal hieronder verder uitgewerkt worden.

2.3 Goddelijke voorwaardelijkheid

2.3.1 God neemt risico

Sanders doet een poging om de these van God als 'risk-taker' verder uit te werken als onderdeel van de voorzienigheidsleer. Sanders ziet risico als '...an element in the broader structure of goals and relationships. Risk taking involves vulnerability, an openness to loss or gain, suffering or delight.'⁴⁴ Voorzienigheid moet worden opgevat als de risicovolle uitdaging die God Zichzelf heeft opgelegd. Hoewel de omstandigheden in de tijd kunnen veranderen, blijft het doel van God met de mensheid staan: onze verbondspartner zijn.⁴⁵ De idee van een gift betekent dat je iets kostbaars uit handen geeft. Risico ligt impliciet in de gave van de schepping. God neemt risico ten gunste van de schepping, door de mens de vrijheid te geven om een echte relatie met God aan te gaan.

2.3.2 Liefde als structurerend principe

Het open theïsme ziet *liefde* als het structurerend principe in de godsleer.⁴⁶ Dit houdt in dat al Gods handelingen (uiteindelijk) liefde de hoogste prioriteit heeft. Clark Pinnock, een van de auteurs van *The openness of God*, beschrijft God als *sociaal*, d.w.z. op relatie gericht, maar ook in relatie in Zichzelf.⁴⁷ In zijn boek *Ontketende liefde* noemt hij deze godsleer een 'theïsme van creatieve liefde'.⁴⁸ Sanders is voor het open theïsme geen uitzondering wanneer hij stelt dat '...love should be the structuring principle providing thematic unity to all other doctrines. (...) Relationality is an *essential* aspect of God. (...) Personhood, relationality and community - not power, independence and control - become the center for

⁴² Sanders, *The God Who Risks*, 140.

⁴³ Sanders noemt als medestanders Clark Pinnock, Gregory Boyd en Richard Rice, maar ook Gabriel Fackre, William Abraham, Paul Borgman, Henry Knight III and Alan Padgett. Hij zet zich af tegen de opvatting van Erickson, waarvan hij vindt dat hij een te smalle definitie van het freewill theïsme heeft. Sanders, *The God Who Risks*, 170.

⁴⁴ Sanders, *The God Who Risks*, 176.

⁴⁵ Sanders, *The God Who Risks*, 174.

⁴⁶ John MacArthur en Richard Mayhue, *Biblical Doctrine. A systematic summary of Bible Truth* (Wheaton: Crossway, 2017), 163. Richard Rice, 'Biblical Support for a New Perspective', in: Clark Pinnock, *The Openness of God. A Biblical challenge to the Traditional understanding of God* (Downers Grove: InterVarsity Press, 1994), 18.

⁴⁷ Clark H. Pinnock, 'Systematic Theology', in: Clark Pinnock, *The Openness of God. A Biblical challenge to the Traditional understanding of God* (Downers Grove: InterVarsity Press, 1994), 109.

⁴⁸ Clark H. Pinnock en Robert C. Brow, *Ontketende liefde. Een evangelische Theologie voor de 21ste eeuw* (Gorinchem: Theologische uitgeverij Ekklesia, 2001), 8.

understanding the nature of God.’⁴⁹ Ook de eigenschappen rechtvaardigheid en heiligheid dienen als kwalificaties van Gods liefde gezien te worden.

Om liefde te definiëren gebruikt Sanders definities van Brümmer en Vanstone.⁵⁰ Hij gaat vrij uitvoerig in op de verschillende definities en gevoeligheden, op zoek naar een definitie die aansluit bij een ‘genuine reciprocal relationship’.⁵¹ Liefde, concludeert Sanders, kan niet zelfzuchtig haar eigen weg kiezen. Liefde is uit op *wederkerigheid*. Dit is het type relatie dat God met de schepping kiest. Deze relatie kan niet zonder risico’s bestaan. Deze dynamiek zou volgens Sanders meer ter sprake moeten komen in de voorzienigheidsleer.

2.3.3 Gods almacht of almachtigheid

Als het gaat om Gods almacht, zet Sanders zich af tegen het klassieke godsbeeld. Veel klassieke beelden laten volgens hem een groot tekort zien in het relationele karakter van God. Hij spreekt over ‘distorted images’, of ‘totally unrelated (the ideal of the strong male)’.⁵² Zij tonen Gods almacht als liefdeloze kracht.⁵³ Gods almacht dient echter te worden beschreven in termen van de eigenlijke relatie die God met Zijn schepping wil.

Sanders’ belangrijkste punt in de beschrijving van Gods almacht is de wederkerige relatie tussen God en mensen.⁵⁴ Theologie die uitgaat van een relationele benadering vraagt om een genuanceerde benadering van Gods almacht. Liefde kan niet gedwongen worden. Gods almacht houdt relatie met Zijn liefde, omdat het schepsel voor een vrije keuze staat om Gods liefde aan te nemen of te verwerpen. Sanders vindt aansluiting bij de visie van Gijsbert van den Brink, die onderscheidend spreekt over Gods *kracht* (omnipotentia) en Gods *almachtigheid* (almightiness).⁵⁵ Almachtigheid legt de nadruk op de *openbaring* van de almacht van God. Het laat zien hoe het voor God mogelijk is om de zaken die op Zijn pad komen te managen. Het klassieke ‘omnipotentia’ daarentegen gaat over veelal (Griekse) filosofische en abstracte noties dat God alles kan, de oppermachtige is.⁵⁶ Sanders geeft aan dat in de Bijbel Gods almacht en autoriteit altijd in relatie tot de schepping staan. Daarom heeft hij grote moeite met het uitdrukken van Gods almacht in abstracte termen (omnipotentia). De filosofische benadering is speculatief en draagt niet bij aan het relationele Godsbeeld.⁵⁷

Omdat liefde nooit gedwongen kan zijn, moet de uitoefening van Gods macht altijd in afstemming met de schepping zijn. Wil men toch spreken over Gods *omnipotentia*, dan moet deze bezien worden en geïnterpreteerd worden in het kader van Zijn liefde.⁵⁸ ‘God is Creator, Redeemer, and Transformer of life

⁴⁹ Sanders, *The God Who Risks*, 177.

⁵⁰ Hij maakt gebruik Vincent Brümmer. *The Model of Love: A Study in Philosophical Theology*. Cambridge: Cambridge University Press, 1993; en: Vanstone, W. H. *The Risk of Love*. Oxford: Oxford University Press, 1978.

⁵¹ Sanders, *The God Who Risks*, 178.

⁵² Sanders, *The God Who Risks*, 189.

⁵³ Sanders, *The God Who Risks*, 189.

⁵⁴ Sanders, *The God Who Risks*, 192.

⁵⁵ Gijsbert van den Brink. *Almighty God. Study of the Doctrine of Divine Omnipotence*. Studies in Philosophical Theology Leuven: Peeters Publishers, 1993.

⁵⁶ Sanders, *The God Who Risks*, 190.

⁵⁷ Sanders, *The God Who Risks*, 192.

⁵⁸ Sanders, *The God Who Risks*, 190.

- not mere almightiness, but creative power; not impassive but compassionate power; not immutable but steadfast, life-giving power that liberates and transforms the world.⁵⁹

2.3.4 Gods voorzienigheid - dynamische alwetendheid

Binnen het open theïsme is een term als ‘dynamic omniscience’ gangbaar. Dynamische alwetendheid houdt in dat:

God knows everything which it is logically possible to know. But God knows all things as they are, and not as they are not. Thus he knows the future *as future* (and not as present, which it is not). He knows the possible *as possible* (and not as actual, which it is not).⁶⁰

Dit houdt in dat onze driedimensionale werkelijkheid alles is wat bestaat; de toekomst is geen bestaande werkelijkheid.⁶¹ Het is Gods soevereine besluit om de toekomst open te laten. God scheidt samen met Zijn schepselen de toekomst als zij zich voltrekt. Daarom noemt Sanders Gods kennis van de toekomst dynamisch.

Sanders beschrijft twee perspectieven op Gods voorkennis. Bij 'complete simple foreknowledge' ziet God de hele toekomst, maar kan niet ingrijpen. Bij 'increment simple foreknowledge' (ISF) overziet God de toekomst per geval en kan dan besluiten in te grijpen. Sanders ziet Gods voorkennis als gedeeltelijk open en gesloten, waarbij de toekomst bekend is als mogelijkheden en waarschijnlijkheden, niet als deterministische uitkomsten. Hoewel Sanders eerder naar ISF neigt, komt hij onder aan de streep tot de conclusie dat de hele gedachte van Gods voorkennis niet helpend is voor het verstaan van Gods voorzienigheid.⁶² Volgens hem draait het niet om (voor)kennis, maar het type soevereiniteit (zie hierna). Voor Sanders komen alle vormen van Gods voorkennis en (dynamische) alwetendheid op hetzelfde neer: God leert zelf van de gebeurtenissen in de tijd. Hij zegt dat ‘these two views have precisely the same understandings of how God works providentially. (...) Hence, there are *no practical differences* between how these two views of omniscience actually work.’⁶³

De winst van dynamische alwetendheid is het behoud van de noodzakelijke voorwaarden voor relationele theologie, waarin een echte relatie tussen God en mensen mogelijk is en God werkelijk gebeden kan verhoren.

2.3.5 Gods soevereiniteit

In de beschrijving van Gods voorzienigheid stelde Sanders al dat het hem niet om Gods voorkennis, maar om het type soevereiniteit gaat. Ook onder dit thema zet hij zich af tegen de klassieke opvatting. Het

⁵⁹ Sanders, *The God Who Risks*, 193. Citaat van Daniel Migliore. Almightiness moet in deze definitie niet verstaan worden zoals Van den Brink het beschrijft, maar juist als ‘omnipotentia’.

⁶⁰ Citaat van Vincent Brümmer, geciteerd in Sanders, *The God Who Risks*, 206.

⁶¹ Sanders, *The God Who Risks*, 206.

⁶² Sanders, *The God Who Risks*, 216. In persoonlijke correspondentie met Sanders schrijft hij: ‘I affirm the dynamic omniscience view and I reject all variations of exhaustive foreknowledge such as simple foreknowledge and timeless knowledge. (...) I do not affirm the incremental foreknowledge view. (...) I do not believe the future is a reality that contains our future actions. Rather, what we call the “future” is what are possibilities of what might happen, not what will happen.’ (2-12-2023, Facebook Chat).

⁶³ Sanders, *The God Who Risks*, 216, 217.

klassiek theïsme voert volgens hem uitputtende controle (exhaustive control) over elke gebeurtenis.⁶⁴ Deze theologie limiteert God door God in Zijn Godheid op te sluiten (zodat Gods goddelijkheid een beperking is voor Zijn almacht). Sanders stelt dat God dan niet de mogelijkheid heeft om op een zelf gekozen manier soeverein te zijn.⁶⁵ 'My principle argument against exhaustive sovereignty is that it rules out certain experiences, decisions and actions that the Bible and many theists attribute to God.'⁶⁶ Hij doelt hier specifiek op Gods berouw, God die van gedachten verandert of Zich laat verbidden.

Sanders is een voorstander van 'general sovereignty'. Algemene soevereiniteit wil zeggen dat God 'macro-manages the overall project'.⁶⁷

The description of the divine nature as loving, wise, faithful and almighty promotes thinking of divine sovereignty in terms of general sovereignty, in which God chooses to macromanage most things while leaving open the option of micromanaging some things. This was God's sovereign choice.⁶⁸

Gods keuze is wat Sanders 'divine conditionality' noemt, de voorwaarde die God Zichzelf heeft gesteld om een relatie met mensen aan te gaan.⁶⁹ Het spreken over Gods soevereiniteit verklaart Gods bestuur beter dan het spreken over Gods (voor)kennis.

2.3.6 Menselijke vrijheid

De vrijheid van de mens om keuzes te maken staat op gespannen voet met de alwetendheid van God. Als Gods alwetendheid (als aspect van Gods voorzienigheid) betekent dat God *alles* in deze wereld voorzien heeft, hoe kunnen mensen dan nog vrije keuzes maken of verantwoordelijk gehouden worden voor hun daden? Is Gods alwetendheid niet een beperking of zelfs een onmogelijkheid voor menselijke vrijheid?

Het open theïsme betwijfelt zagezegd Gods uitputtende alwetendheid en Gods specifieke soevereiniteit. Het zoekt de vrijheid van de mens te kunnen waarborgen, zodat er een echte relatie kan ontstaan. Als God deze wereld niet in de hand heeft zoals verondersteld in het klassiek theïsme en als Gods alwetendheid niet per definitie voorkennis betekent, kan theologisch en filosofisch gezien de menselijke vrijheid gehandhaafd blijven.⁷⁰

Kritiek

Sanders is kritisch over het klassiek theïstische concept, met name over de rigiditeit van Gods voorzienigheid. Deze opvatting negeert volgens hem Bijbelse noties van Gods berouw, dat Hij van gedachten verandert, reageert op wat mensen doen en mist de voorwaarden voor een wederkerige relatie met mensen. Maar het gaat verder. Volgens Sanders geeft het klassiek theïsme God de schuld van het kwaad in de wereld. Als God geen zonde gewild heeft en altijd in oppositie tegenover zonde

⁶⁴ Sanders, *The God Who Risks*, 221.

⁶⁵ Sanders, *The God Who Risks*, 221.

⁶⁶ Sanders, *The God Who Risks*, 224.

⁶⁷ Sanders, *The God Who Risks*, 225.

⁶⁸ Sanders, *The God Who Risks*, 248.

⁶⁹ Zie paragraaf 2.1.4.

⁷⁰ Flint, 'Divine Providence', 270.

gestaan heeft, dan moet de mens wel vrij zijn in libertaire zin. Volgens het compatibilisme zou God Adams verlangen hebben kunnen veranderen zodat hij nooit zou willen zondigen en dat hij nooit gezondigd zou hebben.⁷¹ Maar God heeft dat niet gedaan, dus moet God zonde gewild hebben.⁷²

In de discussie met verdedigers van het klassiek theïsme gaat Sanders in op de stelling dat zijn risico-model God in Zijn God-zijn (d.w.z. soevereiniteit) wordt gereduceerd om menselijke vrijheid te kunnen waarborgen.⁷³ Sanders stelt dat - als God werkelijk liefde is en Hij werkelijk op gebeden ingaat - libertaire vrijheid moet worden verondersteld. Dus, vrijheid ten dienste van liefde. Is dit een 'reducering' van God? Dat is afhankelijk van hoe de vraag naar wat de glorie van God werkelijk vormt wordt beantwoord.⁷⁴

Mysterie

Sanders is overigens niet van mening dat hij het spanningsveld in een paar bladzijden op zou kunnen lossen. Hij biedt een aantal voorlopige argumenten. 'In the end, I know of no way to definitively settle which side is correct in this debate.'⁷⁵ Libertaire vrijheid verklaart hoe het mogelijk is dat mensen kunnen zondigen. Er is echter geen argument waarom mensen zonde begaan, waarom zij de relatie met God verbreken. Zonde - als gebroken relatie - blijft een mysterie.⁷⁶

2.3.7 Het kwaad en het gebed - weerlegging van het klassiek theïsme

Aan het eind van het boek beschrijft Sanders een aantal praktisch theologische velden waarop zijn theologie betrekking heeft. Sanders gaat opnieuw in op de aanwezigheid van het kwaad. In het klassieke model is alles wat geschiedt door God gewild. Ook de aanwezigheid van het kwaad. 'In the no-risk view all the poverty, genocide, ethnic conflicts, debilitating illness rapes, birth defects, blindness, destructive government policies and so on are all specifically ordained by God, who applies them to the particular individuals involved.'⁷⁷ In de klassieke opvatting wordt wel gesproken over Gods toelating. Voor Sanders verklaart dit niets, omdat als God iets toe zou laten, Hij andere wegen sluit, en dus uiteindelijk toch het kwaad beschikt.⁷⁸

⁷¹ De idee van compatibilistische vrijheid houdt in 'dat onze handelingen weliswaar causaal bepaald zijn, maar dat ze niettemin vrij genoemd kunnen worden voor zover ze ingegeven worden door onze eigen wensen, redenen en intenties. (...) Goedbeschouwd kan ik niet anders dan me door die wensen, redenen en intenties laten leiden, en ben ik in die zin gedetermineerd. Dat gegeven is echter verenigbaar met echte vrijheid, omdat (...) ik me graag door die wensen, redenen en intenties laat leiden, zonder dat iemand mij er toe dwingt.' Zie: G. van den Brink en C. van der Kooi, *Christelijke Dogmatiek*. (Zoetermeer: Boekencentrum, 2012), 254-255. Sanders gebruikt deze definitie: 'An agent is free with respect to a given action at a given time if at that time it is true that the agent can perform the action if she decides to perform and she can refrain from the action if she decides not to perform it.' Zie: Sanders, *The God Who Risks*, 234.

⁷² Sanders, *The God Who Risks*, 236.

⁷³ Sanders, *The God Who Risks*, 236.

⁷⁴ Sanders, *The God Who Risks*, 237.

⁷⁵ Sanders, *The God Who Risks*, 236.

⁷⁶ Sanders, *The God Who Risks*, 238.

⁷⁷ Sanders, *The God Who Risks*, 263.

⁷⁸ Sanders, *The God Who Risks*, 230.

Een andere gedachte is dat God het kwaad nodig heeft om Zijn genade te tonen. Sanders vraagt zich af waarom God dit nodig heeft. Dit zou namelijk God afhankelijk maken, terwijl in het klassiek theïsme juist geen plaats voor is Gods afhankelijkheid.

Het no-risk model geeft volgens hem geen ruimte voor klagen of emoties bij God.⁷⁹ Daarom stelt Sanders: 'In order for the conditions of love to be met, God must exercise general rather than specific sovereignty, which explains why God does not prevent all evil.'⁸⁰ De scepticus kan stellen dat God er verkeerd aan deed deze wereld zo te maken. Maar zolang men de relevante feiten niet kent, is het onmogelijk om God te beoordelen. Sommige kwade gebeurtenissen hebben geen doel in zichzelf en dienen geen groter geheel. Ze zijn slechts kwaad in zichzelf. Het ongeluk dat de dood van Sanders' broer veroorzaakte was pure tragedie.⁸¹ Het risk model lost niet alle vragen op; vragen blijven bestaan. Het is echter naar Bijbels voorbeeld goed om deze vragen bij God te brengen in het gebed.⁸² Hij heeft besloten om zichzelf afhankelijk te maken van de schepping. Het gebed is het gesprek met God en de weg waardoor God in de wereld kan werken.⁸³

2.4 Conclusie

2.4.1 Kenmerken van Sanders' methode

Sanders wil met *The God Who Risks* aanzetten geven voor een theologie van Gods openheid. De hoofdvraag die Sanders stelt, is de vraag naar de onbeweeglijkheid van God, Zijn impassibilitas (de idee dat God aan geen enkele vorm van bewogenheid onderhevig kan zijn). Hoe kan God gebeden verhoren of compassie tonen als Hij onbeweeglijk is?

Sanders legt grote prioriteit bij de voorwaarden voor zijn theologie, de poging om aan te tonen dat een theologie van Gods openheid een reële optie. Hoe kan er over God gesproken worden, met ruimte voor een echte relatie van geven en nemen? Sanders werkt vooral uit wat dit voor de godsleer betekent - wat dit zegt over Gods berouw, Zijn bewogenheid en de mate waarin Hij voorkennis heeft en deze wereld regeert. Het is Gods besluit om Zijn soevereiniteit over details open te laten, om zo oprecht medelijden te hebben en berouw te tonen. Hij vindt voldoende Bijbelse gegevens om dit standpunt te onderbouwen. Het centrale gegeven is dat God liefde is; liefde impliceert kwetsbaarheid.

2.4.2 Gods voorzienigheid en de godsleer

Sanders besteedt uitgebreid aandacht aan de reikwijdte van Gods voorkennis. Hij gaat de gangbare opvattingen binnen het free-will theïsme na, maar komt tot de conclusie dat Gods voorkennis niet helpend is om Gods voorzienigheid te begrijpen. Gods voorzienigheid kan beter begrepen worden vanuit Gods soevereiniteit. Sanders gaat uit van Gods algemene soevereiniteit (in tegenstelling tot specifieke soevereiniteit). God heeft Zichzelf in Zijn soevereiniteit beperkt om ruimte te maken voor een echte relatie van geven en nemen. Deze beperking is voor Sanders geen 'reducering' van God. Juist in het

⁷⁹ Sanders, *The God Who Risks*, 267.

⁸⁰ Sanders, *The God Who Risks*, 268.

⁸¹ Sanders, *The God Who Risks*, 272.

⁸² Sanders, *The God Who Risks*, 276.

⁸³ Sanders, *The God Who Risks*, 281.

aangaan van een echte relatie komt Gods glorie het meest tot uiting – ook al betekent dit een beperking in Gods soevereiniteit.

Doordat God Zijn soevereiniteit inhoudt, kunnen mensen een echte relatie met God aangaan. Deze God heeft niet alles in de hand. Daarom is het kwaad in de wereld. Desondanks biedt Gods echte relatie met mensen een grote troost. God lijdt met de wereld mee.

2.4.3 Relatie tot het klassiek theïsme

Sanders staat met zijn open benadering tegenover het klassiek theïsme. Hij typeert het klassiek theïsme als een ‘master blueprint’.⁸⁴ Sanders voorzienigheidsleer verschilt het meest op de volgende punten:

- Gods oprechte bewogenheid met de mens. het klassiek theïsme laat volgens Sanders geen ruimte voor bewogenheid in God;
- De mogelijkheid van de mens om een echte relatie van geven en nemen met God aan te gaan. Voor het klassiek theïsme is dit volgens Sanders onmogelijk, omdat God niet te kennen is;
- Vanwege Gods relatie met de medemens kiest God ervoor om terughoudend te zijn in Zijn soevereiniteit. Het klassiek theïsme gaat uit van Gods alomvattende soevereiniteit en stelt de mens buiten spel;
- Het open theïsme veronderstelt libertaire vrijheid. Het klassiek theïsme daarentegen staat compatibilisme voor, wat volgens Sanders neerkomt op determinisme.⁸⁵

2.5 Kritische evaluatie

De theologie van Sanders roept allerlei vragen op. De eerste vraag is de vraag naar de winst van deze theologie. Biedt deze theologie uiteindelijk antwoord op vragen zoals: ‘God, why did you kill my bother?’ Sanders antwoord is dat God er ook niets aan kan doen – het is pure tragedie. Gods soevereiniteit gaat niet over alles. ‘The risk of human suffering is simply not avoidable in the world as we know it’.⁸⁶ God lijdt echter wel met Zijn schepsel mee. Hij houdt oprecht van Zijn schepsel.

De opbrengst van een theologie die volledig inzet op Gods liefde loopt tegen een beperking in Gods macht aan. Het resultaat van Sanders’ zoektocht is dat God uiteindelijk niet verantwoordelijk gehouden kan worden voor de dood van zijn broer, of de dood van zijn broer wilde gebruiken voor zijn bekering.⁸⁷ Door te stellen dat God niet verantwoordelijk is, of dat God niet slaagt in het ten goede keren van de tragiek, blijft echter de tragiek in een eenzame leegte bestaan. Zélf s God kan er niets aan doen.⁸⁸

Dat levert een tweede vraag op, namelijk naar de logica van het liefhebben van deze God. ‘He risked for the sake of love.’⁸⁹ Wat is er in deze wereld merkbaar van Gods liefde, dat als uitnodiging gezien kan worden om op deze liefde in te gaan? Wat is Sanders’ motief om het geloof in God niet vaarwel te zeggen?

⁸⁴ Sanders, *The God Who Risks*, 284.

⁸⁵ Frame, *The Doctrine of God*, 138.

⁸⁶ Sanders, *The God Who Risks*, 273.

⁸⁷ Sanders, *The God Who Risks*, 273.

⁸⁸ Zie ook Fergusson, *The Providence of God*, 269.

⁸⁹ Sanders, *The God Who Risks*, 217.

Het risico dat God neemt door Zijn soevereiniteit in te perken, stelt Gods betrouwbaarheid en wijsheid onder kritiek.

Een derde vraag bij de theologie van Sanders is zijn methode. Sanders zoekt naar theologische modellen en Bijbelteksten die bruikbaar zijn voor zijn opvattingen. Hij is daarin selectief en generaliserend. Zo kan hij spreken over '(t)he biblical model of God as a personal being who enters into genuinely reciprocal relations with us (...)', waarbij de suggestie gewekt wordt dat dit godsbeeld het enige Bijbelse beeld is.⁹⁰ De Bijbelse gegevens over Gods voorzienigheid laten juist een divers beeld zien, dat soms verwarring en spanning oproept.⁹¹ Daarbij komt dat de betekenis van relatie of liefde uitgaat van het principe dat 'our understanding of God is grounded in our basic-level relations with the world around us.'⁹² De vraag is of liefde en relatie in de Bijbel hetzelfde betekenen als in de wereld om ons heen, wat Sanders doet vermoeden. Zo ontstaat theologie die zich op een beperkt perspectief baseert. Hier kan ook het aspect van selectiviteit genoemd worden. In zijn keuzes gaat hij echter aan een groot aantal Bijbelse aspecten voorbij, aspecten waar hij meer aandacht aan had moeten geven. Bovendien is hij selectief in de uitleg van de Bijbelteksten, omdat hij voortdurend de uitleg kiest die het beste bij zijn overtuiging past. Zo geeft de uitdrukking 'voor de grondlegging van de wereld' (Efeze 1, c.f. Piper) volgens hem bijvoorbeeld geen eeuwigheidsaspect weer, maar geeft dit aan dat God er al *heel erg lang* mee bezig is.⁹³

Een vierde vraag betreft de praktische kant van deze theologie. Hoewel Sanders sterk inzet op de bruikbaarheid van deze theologie en diverse voorbeelden geeft van de manier hoe deze theologie tot troost is, wordt het niet duidelijk hoe een echte wederzijdse relatie met God vorm zou moeten krijgen. Hoe verhouden zich het goddelijke en het menselijke in een echte relatie van geven en nemen? En waarom spreekt Sanders over geven en *nemen*, en niet over geven en *ontvangen*?

Tenslotte, de vraag is of er in de theologie van Sanders wel gesproken kan worden over Gods voorzienigheid. Zowel de betekenis van 'verschaffen' als de klassieke betekenis 'van te voren zien' (provide) komen niet overeen met zijn theologie. Voorzienigheid gaat volledig op in Gods algemene soevereiniteit en kan vanwege Gods liefde geen volledig bestuur van alle gebeurtenissen betekenen.

Sanders is niet van mening dat hij de grote vragen rond het probleem van het kwaad of het concept van libertaire vrijheid op kan lossen. Ook weet hij dat veel vragen met zijn theologie onbeantwoord blijven. Het model van Gods openheid biedt handreikingen om met het lijden om te gaan. Het lijden is niet Gods schuld of Gods verborgen agenda. Hoewel het kwaad God ook overkomt wil God de liefdevolle Partner zijn met Wie het leven geleefd kan worden.

⁹⁰ Sanders, *The God Who Risks*, 236.

⁹¹ Fergusson, *The Providence of God*, 298.

⁹² Sanders, *The God Who Risks*, 21.

⁹³ Sanders, *The God who Risks*, 104; Zie bijvoorbeeld (Mt 13:35; Jn 17:24; Eph 1:4; Heb 4:3; 1 Pet 1:20).

3 John Frame – theologische en filosofische perspectieven

3.1 John Frame

John McElphatrick Frame (* 1939) is filosoof en theoloog. Van jongs af aan is hij betrokken op het christelijk geloof. De bekende evangelist Billy Graham is voor hem van grote invloed geweest. Hij volgt zijn studie filosofie aan Princeton University (1957 – 1961). Van belang in zijn studie filosofie is de verdieping in de metafysica. Hier ontwikkelt hij een basisstructuur die later erg bruikbaar zou worden voor zijn eigen gedachtegoed. Door studie te maken van het gedachtegoed van Aristoteles, Spinoza en Dewey, krijgt hij oog voor verschillende perspectieven op de wereld, iets wat hij zelf *perspectivisme* noemt.⁹⁴ Het zien van perspectieven betekent voor hem dat een bepaalde filosofie niet per definitie goed of fout is, maar een eigen venster op de werkelijkheid vormt naast andere perspectieven.

3.1.1 Van Til en het tri-perspectivisme

Frame volgt zijn theologische studie aan het Westminster Theological Seminary (1961 - 1964). Spoedig maakt hij kennis met het werk van Cornelius van Til (1895 - 1987), de in Nederland geboren theoloog, die op jonge leeftijd naar Amerika emigreert. 'Van Til became the greatest influence on my apologetics and theology.'⁹⁵ Van Til werkt met het principe dat christelijk gedachtegoed vanuit christelijke vooronderstellingen (presuppositioneel) bestudeerd moet worden. Door de theologie (bijv. de openbaringsleer) vanuit verschillende invalshoeken te bekijken (perspectieven) en deze op elkaar te betrekken, ontstaat er een drievoudig perspectief (tri-perspectivisme).

Frame werkt het tri-perspectivisme verder uit. Een belangrijk motief voor het gebruik van de verschillende perspectieven is dat ons kennen beperkt is. Door vanuit verschillende perspectieven naar de materie te kijken kunnen wij een begrip vormen van de werkelijkheid.⁹⁶ Het tri-perspectivisme bekijkt het subject vanuit een normatief, situationeel en existentieel perspectief.⁹⁷ Zijn *Theology of Lordship* is wellicht de meest bekende en grondige uitwerking van dit tri-perspectivisme.⁹⁸ Met gebruik van de meest evidente Bijbelse gegevens in de godsleer komt hij tot de perspectieven van leiding, autoriteit en aanwezigheid (control, authority, and presence).⁹⁹ Vanuit deze perspectieven doordenkt hij de godsleer.

De grondslag voor het tri-perspectivisme ligt uiteindelijk in het drie-enige karakter van God.¹⁰⁰ Hij is de Vader, die een gezaghebbend plan ontwikkelt; de Zoon, die dat plan uitvoert door Zijn machtige controle over alle dingen; en de Geest, die als de aanwezigheid van God dat plan toepast op de natuur, de geschiedenis en de mens.

⁹⁴ John M. Frame, 'Backgrounds to My Thought', in: John J. Hughes, *Speaking the Truth in Love. The Theology of John M. Frame* (Phillipsburg: P&R Publishing, 2009), 14.

⁹⁵ Frame, 'Backgrounds to My Thought', 14.

⁹⁶ John M. Frame, *The Doctrine of the Knowledge of God. A Theology of Lordship. A Theology of Lordship* (Phillipsburg: P&R Publishing, 1987), 191-194.

⁹⁷ John M. Frame, 'Glossary', in: John J. Hughes, *Speaking the Truth in Love. The Theology of John M. Frame* (Phillipsburg: P&R Publishing, 2009), 1004.

⁹⁸ Frame, 'My Books: Their Genesis and Main Ideas', 4.

⁹⁹ Frame, 'My Books: Their Genesis and Main Ideas', 4.

¹⁰⁰ Frame, 'Backgrounds to My Thought', 16.

3.1.2 Frame en het gezag van de Bijbel

Een belangrijke lijn in Frames theologie is de positie van de Bijbel. Voor zijn Bijbelse theologie baseert hij zich op Meredith G. Kline (1922 - 2007), professor Oude Testament aan onder meer het Westminster Theological Seminary.¹⁰¹ Deze zet hoog in op het verbond en ziet de Bijbel als Gods verdrag met de mens. Van John Murray leert hij om vanuit een grondige exegese van de tekst de heilsgeschiedenis in de Schrift te ontdekken.

Na zijn periode aan Westminster studeert hij opnieuw filosofie, nu aan Yale University (1964-1968). Hoewel hij niet zijn PhD afrondt, typeert hij deze jaren als verdiepend. Hier maakt hij kennis met filosofen als Kierkegaard en Wittgenstein.¹⁰²

Na zijn periode aan Yale wordt hij gevraagd om te doceren aan Westminster en later mee te werken aan de opbouw van het Westminster Seminary in California. Dat heeft hij lange tijd gedaan, tot er rond het jaar 2000 verschil van inzicht ontstaat over de rol van het seminarie.¹⁰³ Ook spelen theologische verschillen een rol.¹⁰⁴ Als hij na twintig jaar het seminarie verlaat, verbindt hij zich aan het Reformed Theological Seminary, waar hij tot op vandaag (als emeritus) professor aan verbonden is.

3.1.3 Boeken van John Frame

De vier grote boeken van John Frame zijn de vier delen in 'Theology of Lordship-series'.¹⁰⁵ Ze beslaan bij elkaar bijna 4000 pagina's aan theologie, waarbij ook de verbinding met de filosofie en de ethiek worden gezocht. Samen kunnen ze worden opgevat als het opus magnum van John Frame. De these voor deze volumes is (zoals de titel al aangeeft) 'Gods heerschappij'.¹⁰⁶

De boeken in de serie betreffen:

- *The Doctrine of the Knowledge of God* (1987): In dit boek legt hij de basis voor zijn epistemologie en de rol van de theologie in relatie tot de Schrift.
- *The Doctrine of God* (2002): Hierin werkt hij de thesis van Gods heerschappij grondig uit.
- *The Doctrine of the Christian Life* (2008): Hierin werkt hij de relatie tussen theologie en ethiek uit. Hij bepleit dat al het menselijk leven ethiek is, dat betekent: onderworpen aan Gods heerschappij.
- *The Doctrine of the Word of God* (2010). Hierin werkt hij Gods spreken tot ons uit. Hij vat dit tweeledig op, het woord van God in de komst van Christus en het woord van God in het persoonlijke, aan ons gerichte woord, de Bijbel.¹⁰⁷

¹⁰¹ Frame, 'Backgrounds to My Thought', 16.

¹⁰² Frame, 'Backgrounds to My Thought', 22.

¹⁰³ Zie o.m. <https://www.wscal.edu/blog/westminster-seminary-california-faculty-response-to-john-frame>, geraadpleegd 27-10-2023.

¹⁰⁴ Frame, 'Backgrounds to My Thought', 26. John Frame schreef later een boek waarin hij zijn zorgen over de theologie van het seminarium uiteenzette, zie Frame, John M. *The Escondido Theology. A Reformed Response to Two Kingdom Theology*. Walnut Creek: Whitefield Media Productions, 2011.

¹⁰⁵ John M. Frame, 'My Books: Their Genesis and Main Ideas', in: John J. Hughes, *Speaking the Truth in Love. The Theology of John M. Frame* (Phillipsburg: P&R Publishing, 2009), 3-8.

¹⁰⁶ Frame, 'My Books: Their Genesis and Main Ideas', 3.

¹⁰⁷ Frame, 'My Books: Their Genesis and Main Ideas', 5.

De overige literatuur van Frame kent overlap met bovengenoemde literatuur. Het zijn voornamelijk kortere werken, geschreven in een meer populaire stijl rond een bepaalde thematiek. De onderwerpen liggen op het terrein van ethiek, Schriftgezag, liturgie en historische theologie. Voor deze thesis maak ik gebruik ook gebruik van *No Other God: A Response to Open Theism*.

3.1.4 Inleiding in de theologie van John Frame

Het hoofdwerk van John Frame dat in dit betoog centraal staat, is *The Doctrine of God*. Dit werk is relevant voor de discussie met het open theïsme vanwege de grondlijnen die Frame hierin beschrijft voor de godsleer. Frame behandelt thema's die alles met Gods voorzienigheid te maken hebben, zoals Gods leiding in deze wereld, Zijn gezag en Zijn verbondsmatige aanwezigheid. Ook gaat hij meerdere keren in op het open theïsme.

The Doctrine of God begint met het uiteenzetten van zijn methode en positie in het theologische veld. Frame beschrijft twee verschillende stromingen in de godsleer, te weten de scholastiek en het liberalisme. Scholastiek wordt volgens hem te snel speculatief en te filosofisch in plaats van Bijbels theologisch.¹⁰⁸ De liberale benadering richt zich te veel op het gevoel, de geschiedenis of de ethiek, en staat daarmee ook te ver van de Schrift af. De pogingen van theologen om alles vanuit een nieuw perspectief te beschrijven (Frame noemt Karl Barth, die alles vanuit de Christologie benadert) leveren volgens Frame geen bevredigend resultaat. Veel theologie staat 'ver van de Schrift af' en ontkomt niet aan een beheersend systeem, waarbij elementen van de theologie geforceerd uit hun verband worden gehaald.

Frame hanteert een Sola Scriptura principe, waarmee hij wil aangeven dat alle theologie altijd aan de Schrift getoetst moet worden.¹⁰⁹ Daarmee wil hij voorkomen dat hij met zijn theologie wordt overheerst door scholastiek denken van de traditie of de filosofie. Daarnaast betekent Sola Scriptura dat de aandacht niet te veel naar enkele teksten of details mag verschuiven, maar het zicht op het grote geheel moet prevaleren.¹¹⁰ Als het om het grote geheel gaat, stelt Frame dat 'God is the supremely relevant one.'¹¹¹ In zijn *The Doctrine of God* is dit precies wat hij doet: studie maken van wie God is.

De vraag die in dit hoofdstuk centraal staat is de vraag naar de hoofdlijnen van de godsleer bij John Frame en hoe zich dit verhoudt tot het open theïsme.

3.2 A theology of Lordship

3.2.1 The doctrine of God

The Doctrine of God bestaat uit zes delen.¹¹² In het eerste deel werkt Frame het centrale Bijbelse gegeven van Gods heerschappij uit. De motivatie om de probleemgebieden (deel 2) direct te laten volgen laat iets zien van functie van het boek: de these van het klassiek theïsme verdedigen vanuit de godsleer. Ook sluit

¹⁰⁸ Frame, *The Doctrine of God*, 5.

¹⁰⁹ Frame, *The Doctrine of God*, 10.

¹¹⁰ Frame, *The Doctrine of God*, 10, 11.

¹¹¹ Frame, *The Doctrine of God*, 11.

¹¹² 1) Yahweh the Lord, 2) Some problem areas, 3) A philosophy of Lordship, 4) The acts of the Lord, 5) Biblical descriptions of God, 6) The triune God.

de volgorde aan bij de perspectieven, wat in deel 2 perspectief 'autoriteit' is.¹¹³ Frame gaat uitgebreid in op de grote vragen die verband houden met alternatieve zienswijzen van het theïsme, vragen over de relatie tussen verantwoordelijkheid en vrijheid en het probleem van het kwaad. In deel 3 komen de thema's ethiek, epistemologie en wonderen voorbij. De logica van de positie van dit hoofdstuk is de toepassing van de godsleer op de filosofie vanuit het perspectief aanwezigheid, dat in de Bijbel als verbond wordt getypeerd. Frame is een groot voorstander van christelijke filosofie en zet sterk in op de relatie tussen filosofie en theologie.¹¹⁴ Daarin bestaat alle ruimte voor de Schrift om haar als autoriteit een stem te geven.

De verschillende perspectieven van Gods leiding, autoriteit en aanwezigheid (verbond) komen veelvuldig aan bod. De delen 1-3, maar ook de delen 4-6 gaan respectievelijk over deze perspectieven.

3.2.2 De openbaring van de godsnaam

In de studie naar de godsleer gaat Frame uit van het meest centrale gegeven in de Bijbel. Dit Bijbelse gegeven is Gods heerschappij (Lordship). 'The central message of Scripture is that God is Lord.'¹¹⁵ Frame signaleert het volgende:

1. God openbaart Zich met een Naam. Hij openbaart Zich dus niet als een onpersoonlijke God, maar als iemand met een doel, normen, met affectie. God is de levende God.¹¹⁶
2. God openbaart Zich in de Bijbel in de naam 'JHWH'. Hij openbaart Zich als de volmaakte Heilige (cf. Exodus 3:5-6). Frame onderbouwt met diverse Bijbelse gegevens dat Gods heiligheid niet alleen afstand schept. God openbaart Zich als de heilige *onder ons*, de heilige van Israël.¹¹⁷
3. God openbaart Zich als Heere in een verbondsrelatie.¹¹⁸ Het veld waarin het woord heer thuishoort is het *verbond*. Daarin spelen woorden als verdrag, vazal, sancties en zegeningen een rol. Dit thema komt met name terug in het Oude Testament, in diverse vormen en betrekkingen. Frame legt in relatie met teksten als Jeremia 33 uit dat de verbondsbetrekking van God als Heere voor heel de wereld geldt.¹¹⁹

Deze drie observaties liggen ten grondslag aan zijn drievoudig perspectief op Gods heerschappij. Hij brengt ze terug op drie kernpunten, te weten: leiding, autoriteit en aanwezigheid (control, authority en presence).¹²⁰ De perspectieven zijn op elkaar van toepassing en versterken elkaar.

¹¹³ Frame behandelt de godsleer en zijn hele boek vanuit drie perspectieven, te weten leiding, autoriteit en aanwezigheid.

¹¹⁴ Frame, *The Doctrine of God*, 185.

¹¹⁵ Frame, *The Doctrine of God*, 25.

¹¹⁶ Frame, *The Doctrine of God*, 26.

¹¹⁷ Frame, *The Doctrine of God*, 29.

¹¹⁸ Frame, *The Doctrine of God*, 30. Ik maak gebruik van het van het woord Heere (cf. spelwijze HSV) voor de vertaling van 'Lord'.

¹¹⁹ Frame, *The Doctrine of God*, 34.

¹²⁰ Frame, *The Doctrine of God*, 21-35. Ik heb gekozen voor de volgende vertalingen: control: leiding; authority: autoriteit en presence: aanwezigheid.

Frame constateert een bepaald patroon in Gods zelfopenbaring. De naam waarmee God Zich openbaart is Zijn *verbondsnaam*, een naam waarmee Hij Zich aan Zijn volk Israël verbindt. De verbinding tussen God en het volk betekent dat God Zijn macht inzet ten goede van het volk. Het volk zal het goede ontvangen als het Zich aan Gods wetten houdt, maar de vloek als het Zijn wetten overtreedt.¹²¹ In de zelfopenbaring van God wordt duidelijk op welke manier God Zich met de mensheid wil verbinden, maar ook wie God is.

3.2.3 Een theologie van heerschappij: Gods leiding

De drieslag leiding, autoriteit en aanwezigheid verdient verdere Bijbelse en theologische onderbouwing. Frame werkt dit uit aan de hand van de Godsnaam 'JHWH' (Exodus 3:14 en Jesaja 41:4). Er zijn verschillende manieren denkbaar waarop deze naam vertaald kan worden. Hoewel Frame diverse voorbeelden geeft, gaat het hem uiteindelijk niet om de verschillen. Wel om wat het meest voor de hand liggend is. Volgens Frame valt uit elke vertaling af te leiden dat God de soevereine is.¹²² De presentatie van deze naam geschiedt in de context van de uittocht, van verlossing. JHWH draagt daarom de betekenis 'ik zal er (bij) zijn', met als doel het volk te verlossen.¹²³

De Godsnaam is de verbondsnaam. Hij houdt Zich aan Zijn verbond, vanwege Zijn naam en vanwege wie Hij is. Als God is Hij bij machte om dit verbond ten uitvoer te brengen, zowel in het reddend handelen als in de uitvoer van de sancties, de zegen en de vloek. De Heere is *God*. Hij is het die alle krachten van de natuur en de geschiedenis bestuurt om Zijn volk te verlossen en daarmee de verbondsbeloften ten uitvoer te brengen.¹²⁴

Gods leiding: haar kracht en reikwijdte

De hoofdgedachte van het perspectief 'leiding' is dat 'God never fails to accomplish what he sets out to do.'¹²⁵ Frame geeft aan dat er in relatie met dit thema spannende vragen liggen, zoals: gaat God werkelijk over alles wat in deze wereld gebeurt? Hij stelt dat Gods leiding gaat over alles wat er gebeurt: in de natuur, de geschiedenis of individuele levens, waaronder ook menselijke besluiten vallen. Zelfs de zonde van mensen valt onder het gebied van Gods leiding.¹²⁶

Als onderbouwing van zijn argument gebruikt Frame onder meer de Bijbelse voorbeelden van de Jozefgeschiedenis en de Babylonische wegvoering. De Bijbel geeft duidelijk aan dat God degene was die de leiding hierover had. Zelfs al hadden mensen kwade bedoelingen, God gebruikt het om Zijn plan te volbrengen.

Gods bestuur moet gezien worden in verband met een belangrijke Bijbelse lijn, namelijk de heilsgeschiedenis. '(...)God sets the stage for the central point of human history.'¹²⁷ Dit centrale punt is de komst van Jezus Christus. God regeert over deze wereld en over alle volken, zodat Christus Zijn

¹²¹ Frame, *The Doctrine of God*, 94-5.

¹²² Frame, *The Doctrine of God*, 44.

¹²³ Frame, *The Doctrine of God*, 39.

¹²⁴ Frame, *The Doctrine of God*, 43.

¹²⁵ Frame, *The Doctrine of God*, 47.

¹²⁶ Frame, *The Doctrine of God*, 52.

¹²⁷ Frame, *The Doctrine of God*, 56.

heilswerk kan gaan doen. In de Bijbelse geschiedenissen laat de Bijbel voortdurend zien dat God onze besluiten en keuzes bestuurt.¹²⁸ Zijn machtige daden bewijzen dat niemand minder dan Hij koning is van heel de aarde.¹²⁹

Het zwaartepunt ligt niet op het gegeven dat God voorkennis heeft van een gebeurtenis, maar dat Hij Zijn doel daardoor in vervulling brengt.¹³⁰ Het gaat Frame in dit hoofdstuk niet om een uitwerking van alle (Bijbelse) details, maar: '(...) the total evidence for it is like an all-devouring avalanche. One may deftly avoid a few rocks, but one cannot escape them all.'¹³¹

3.2.4 Een theologie van heerschappij: Gods autoriteit

Gods leiding gaat over de kracht waarmee Hij de natuur en de wereld bestuurt; Gods autoriteit daarentegen gaat over de volmacht om dit te doen.¹³²

Leiding veronderstelt autoriteit. Wie absolute leiding heeft over alles, moet ook absolute autoriteit hebben, anders kan deze leiding niet uitgevoerd worden. Frame stelt dat God deze autoriteit heeft. Hij grijpt opnieuw terug op het Bijbelse getuigenis hierover, wat hij vindt in Exodus 3. Daar laat God Zijn gezag zien in de wijze waarop Hij Zich bekend maakt: Hij maakt *Zichzelf* bekend. Hij heeft de autoriteit om Zichzelf te openbaren; niemand kan Hem kennen zonder dat Hij Zichzelf openbaart.

Met Zijn autoriteit heeft Hij de volmacht om te oordelen. Zijn oordelen zullen standhouden. Gods autoriteit is absoluut; er is geen ander gezag denkbaar dat Gods autoriteit kan tegenspreken. Gods autoriteit is absoluut in de zin dat het zeggenschap heeft over het hele leven.¹³³

Relatie tot de andere perspectieven

Frame beschrijft de godsleer vanuit het thema 'heerschappij'. De relatie tussen autoriteit en heerschappij is dat God Zich openbaart als wetgever.¹³⁴ Omdat in het Nieuwe Testament Jezus Zich als Heere identificeert, is dat wat over Gods autoriteit gezegd wordt ook op Jezus van toepassing. Jezus heeft dezelfde autoriteit over de natuur, demonen, ziektes, en over vergeving van zonden.¹³⁵ Jezus is God.

Gods autoriteit staat ook in relatie tot het verbond, Gods aanwezigheid. Dit betekent dat Hij geen ander verdrag duldt dan het verbond met en van Hemzelf. Frame schaaft het Schriftgezag ook onder Gods autoriteit.¹³⁶ In de Bijbel functioneren de woorden van God als autoriteit. De aartsvaders, profeten en Jezus zelf spraken profetisch het woord van God; dit woord komt tot ons in de Bijbel als het gezaghebbende woord van God.¹³⁷

¹²⁸ Frame, *The Doctrine of God*, 63.

¹²⁹ Frame, *The Doctrine of God*, 59.

¹³⁰ Frame, *The Doctrine of God*, 64.

¹³¹ Frame, *The Doctrine of God*, 77.

¹³² Frame, *The Doctrine of God*, 80.

¹³³ Frame, *The Doctrine of God*, 89.

¹³⁴ Frame, *The Doctrine of God*, 83.

¹³⁵ Frame, *The Doctrine of God*, 86.

¹³⁶ Frame, *The Doctrine of God*, 88.

¹³⁷ Frame, *The Doctrine of God*, 92. Zie verder: Frame, John M. *The Doctrine of the Word of God*. Theology of Lordship Series. Phillipsburg: P&R Publishing, 2010.

3.2.5 Een theologie van heerschappij: aanwezigheid of Gods verbond

De noodzakelijke consequentie van Gods leiding en autoriteit is Zijn aanwezigheid; Frame bedoelt daarmee geen lichamelijke aanwezigheid, God is immers niet lichamenlijk. 'What we mean, rather, is that he is able to act on and in the creation and to evaluate all that is happening in the creation.'¹³⁸ Gods aanwezigheid heeft betrekking op het verbond. Hij is mét Zijn schepselen, als Heere in de wereld binnen de voorwaarden van het verbond. Dit wordt uitgedrukt in de essentie van het verbond: God is met ons; Hij is *onze* God en wij zijn *Zijn* volk.

Tegenwoordigheid in tijd

Gods naam JHWH refereert aan Gods gedurige tegenwoordigheid. God identificeert Zich als de God van Abraham, van Izak en van Jacob. Jezus zelf refereert aan deze naam, als Hij zegt: 'Jezus zei tegen hen: Voorwaar, voorwaar, Ik zeg u: Vóór Abraham geboren was, ben Ik (Johannes 8:58).' God is overal tegenwoordig op verbondsmatige wijze. Dit heeft betrekking op het verbond met Adam in de schepping.¹³⁹

Transcendentie en immanentie

Een andere manier om Gods aanwezigheid te duiden, is het spreken over Gods immanentie. Transcendentie en immanentie zijn geen Bijbelse begrippen, maar in de kerkgeschiedenis veelvuldig gebruikt om onderscheid te maken tussen Gods verhevenheid en nabijheid. Transcendentie gaat over de Bijbelse beelden van Gods majesteit en heiligheid; immanentie daarentegen over Gods nabijheid, Zijn tegenwoordigheid op aarde, in het bijzonder met Zijn volk.¹⁴⁰ Immanentie valt samen met wat Frame Gods aanwezigheid (presence) noemt. Frame heeft moeite om transcendentie als tegenovergestelde van immanentie op te vatten. God is niet los te denken van de aarde, terwijl Gods transcendentie wel die noties in zich heeft. God is nooit te reduceren tot een plaats.¹⁴¹

Frame toont met diverse Bijbelteksten aan dat Gods transcendentie moet worden verstaan als een referentie naar Gods koningschap.¹⁴² God, de hoogst verhevende, is Hij die troont. Transcendentie kan dus worden uitgelegd in termen van Gods leiding en autoriteit, maar nooit als een tegenover van immanentie.¹⁴³

Het denken in een scherpe tegenstelling tussen transcendentie en immanentie doet geen recht aan Gods aanwezigheid in een verbondsrelatie. In de theologie is echter te vaak wel in die tegenstellingen gedacht. Onder invloed van het Neoplatoonse denken is er een negatieve theologie ontstaan. 'God is unlike anything in the world, because he transcends the world.'¹⁴⁴ Negatieve theologie drijft God als

¹³⁸ Frame, *The Doctrine of God*, 94.

¹³⁹ Frame, *The Doctrine of God*, 101.

¹⁴⁰ Frame, *The Doctrine of God*, 104.

¹⁴¹ Frame, *The Doctrine of God*, 105, 1 Kon 8:27.

¹⁴² Frame, *The Doctrine of God*, 106; dit is onder meer Psalm 113:5-6, Jesaja 5:16, Psalm 110:1,2, Romeinen 8:34.

¹⁴³ Zie ook: A.B. Caneday, 'Antropomorphisms, Revelation, and Interpretation', in: *Beyond the Bounds. Open Theism and the Undermining of Biblical Christianity*, ed. John Piper, Justin Taylor en Paul Kjoss Helseth (Wheaton: Crossway, 2003), 157.

¹⁴⁴ Frame, *The Doctrine of God*, 108.

vanzelf buiten de wereld; Hij overstijgt het. God is zo anders dan de wereld, dat aardse begrippen en systemen niets over Hem kunnen zeggen.¹⁴⁵ En dat wil Frame nu juist vermijden.

3.2.6 Relevantie voor het onderzoek

De theologie van John Frame is vrij complex en gelaagd. Niet alle onderwerpen zijn relevant voor de vergelijking met het open theïsme. Hieronder volgt een uiteenzetting van Frame's standpunten over vrijheid en verantwoordelijkheid, Gods veranderlijkheid, Gods alwetendheid en Gods eenheid.

3.3 Vrijheid en verantwoordelijkheid

3.3.1 Reactie op het libertaire denken

Volgens Frame is het principe van menselijke vrijheid in libertaire zin de grootste weeffout in het open theïsme.¹⁴⁶ Hij stelt meer dan eens dat vrijheid in libertaire zin een onhoudbaar filosofisch concept is.¹⁴⁷ Wil men erkennen dat het open theïsme een geloofwaardig perspectief op Gods voorzienigheid verwoordt, dan zal men op zijn minst een antwoord moeten hebben op de vraag hoe menselijke vrijheid in libertaire zin mogelijk is.

Het open theïsme heeft belang bij vrijheid in libertaire zin. Het gaat om de liefde van God als uitgangspunt, die nooit dwangmatig beantwoord kan worden.¹⁴⁸ Frame stelt echter dat echte liefde tot God vanuit de mens een gesloten deur is. Vanwege de zondeval (Genesis 3) leeft het hart van de mens in opstand tegen God. Die opstand is vijandschap tegen Gods autoriteit: de mens wil als God zijn. Volgens Frame is het pleidooi voor vrijheid in het open theïsme niets anders dan een symptoom van deze vijandschap tegen God.¹⁴⁹

3.3.2 Argumenten tegen het libertaire denken

Frame verwerpt het libertaire denken binnen het open theïsme.¹⁵⁰ Zijn argumenten komen op het volgende neer:

De relatie tussen de Bijbel en libertaire vrijheid

Frame ziet in de Bijbel geen grond voor vrijheid in libertaire zin, omdat zij er niet over spreekt. Ook lijkt zij hier in geen enkel opzicht belang bij te hebben. Integendeel, noties over de macht van de zonde en het kwaad, de vrijmaking daarvan en het dienstbaar worden aan Christus laten het tegendeel zien. Volgens Frame beweert de Bijbel ook niet dat de mens verantwoordelijk is vanwege zijn libertaire vrijheid. De mens wordt verantwoordelijk gehouden voor zijn eigen daden, ook al is hij onder de macht van de zonde.

¹⁴⁵ Frame, *The Doctrine of God*, 110.

¹⁴⁶ Frame, *No Other God*, 30.

¹⁴⁷ Frame, *No Other God*, 129.

¹⁴⁸ Rice, 'Biblical Support for a New Perspective', 15.

¹⁴⁹ Frame, *No Other God*, 30.

¹⁵⁰ Frame, *No Other God*, 123-131; Zie ook: Frame, *The Doctrine of God*, 139 - 145.

Morele argumenten

Het tweede type argumenten betreft morele kritiek op het libertaire denken. Kan een persoon alleen verantwoordelijk gehouden worden als hij vrijwillig gehandeld heeft? Frame stelt dat in de rechtsspraak iemand verantwoordelijk wordt gehouden, ook al kon hij of zij er niets aan doen. Voor het libertaire denken kan de beklagde alleen schuldig worden gehouden wanneer er sprake is van een louter vrije keuze, zonder invloed van God, natuurlijke oorzaak, karakter of ander motief. Als een rechter eerst aan zou moeten tonen dat iemand een keuze had in libertaire zin, zou de kleinste invloed van factoren van buitenaf moeten leiden tot vrijspraak.

Het libertaire denken verbindt verantwoordelijkheid uitsluitend aan volledige keuzevrijheid. Gebrek aan motief biedt het libertaire denken de mogelijkheid om iemand schuldig te houden. Daarmee vernietigt zij de grondgedachte van morele verantwoordelijkheid.¹⁵¹

Libertaire vrijheid en de godsleer

De filosofische argumentatie werkt ook door in de godsleer. Frame vraagt zich af of God vrij is in libertaire zin. God heeft niet de keuze om dingen anders te doen, omdat Hij gebonden is aan Zijn heilig karakter.¹⁵² In lijn met het voorgaande (het libertaire denken verbindt verantwoordelijkheid uitsluitend aan volledige keuzevrijheid) zou dit betekenen dat God niet verantwoordelijk gehouden kan worden voor Zijn daden.

3.3.3 Visie van John Frame op vrijheid en verantwoordelijkheid

Frame gaat uitgebreid in op zijn eigen kijk op de verhouding tussen verantwoordelijkheid en vrijheid. In lijn met het uitgangspunt over het gezag van de Bijbel werkt hij allereerst uit wat het eigenlijke doel van de schepping en de mensheid is.¹⁵³ Dat doel is het leven voor Gods aangezicht, Hem verheerlijken. De norm voor de mens (zijn verantwoordelijkheid) is om heilig te zijn, zoals God heilig is (Leviticus 19 en 1 Petrus 1:15-16). Hij is aan God verplicht om Zijn beeld, deze heiligheid, uit te dragen. De mens kan deze norm niet negeren, omdat hij in relatie is geplaatst op grond van Gods verbond. Deze relatie veronderstelt verantwoordelijkheid (verantwoordelijk als 'antwoordelijk' op Gods verbond). Deze verantwoordelijkheid strekt zich uit in alles wat wij doen.¹⁵⁴

Naast verantwoordelijkheid is de Bijbel duidelijk over Gods soevereiniteit. God gaat over alles wat in het universum gebeurt. De Bijbelschrijvers zijn zich hiervan bewust. Zowel de verantwoordelijkheid van de mens als Gods soevereiniteit staan in de Bijbel naast elkaar, zonder dat dit als problematisch wordt ervaren door de Bijbelschrijvers.¹⁵⁵

Zonde en genade

Frame roept de vraag op of God de mens verantwoordelijk kan houden voor iets wat hij niet kan. In het dagelijkse leven ervaren we onrecht als iemand een straf krijgt opgelegd voor iets wat hij had moeten

¹⁵¹ Frame, *The Doctrine of God*, 142.

¹⁵² Frame, *No Other God*, 128.

¹⁵³ Frame, *The Doctrine of God*, 119.

¹⁵⁴ Frame, *The Doctrine of God*, 121.

¹⁵⁵ Frame, *The Doctrine of God*, 121.

doen, maar niet kon. Verantwoordelijkheid en mogelijkheid komen met elkaar in conflict en hebben invloed op elkaar.

Als het gaat om ons leven voor Gods aangezicht, met in achtneming van het hoogste levensdoel, stelt de Schrift ons schuldig voor God.¹⁵⁶ Frame brengt dit in verband met onze morele verantwoordelijkheid. Van nature is de mens vijandig tegenover God. De mens kan niet anders doen dan zondigen. Toch is deze onmogelijkheid geen verzachtende omstandigheid in Gods ogen. Frame baseert zich op Romeinen 6:23: 'Want het loon van de zonde is de dood'.¹⁵⁷ Door de zondeval kan de mens niet meer aan de norm van Gods heiligheid kan voldoen. Zonder de genade van God is het verlangen op het verkeerde gericht. Het verlossend werk van Christus bevrijdt ons echter meer en meer van onze onmogelijkheid. Bovenal spreekt het ons vrij van schuld.

Compatibiliteit

Determinisme veronderstelt dat elke gebeurtenis en handeling een oorzaak heeft die buiten zichzelf ligt.¹⁵⁸ Tegelijk is het de menselijke ervaring dat hij dagelijks keuzes maken én zich vrij voelt om deze keuzes te maken. Frame schrijft dit toe aan het karakter en verlangen. Hoewel elke handeling wordt veroorzaakt door iets buiten zichzelf, is de mens toch vrij, want hij kan handelen naar zijn karakter en verlangen. Dit verlangen is echter wisselend, waardoor hij in verschillende gevallen verschillende keuzes maakt. De samenvoeging van determinisme enerzijds en het volgen van keuzes en verlangens anderzijds wordt compatibilisme genoemd.¹⁵⁹

Het open theïsme wijst de idee van compatibiliteit af. Keuzevrijheid kan niet in verband gebracht worden met een voorbestemd plan (determinisme). De menselijke wil heeft de natuurlijke kracht om ongedwongen te kiezen tussen alternatieven.¹⁶⁰ Het open theïsme bekritiseert de gedachte dat God, die alle handelingen beschikt, vervolgens de mens daarop afrekenet. God ontnemt hem de vrijheid, maar niet zijn verantwoordelijkheid. Frame wil echter de aandacht richten op de mogelijkheid hierin. De menselijke ervaring om vrije keuzes te maken heeft iets goddelijks. Onze keuzes verbeelden de keuzes die God zelf in eeuwigheid gemaakt heeft. Zij dienen als middelen waardoor God de mogelijkheden in de tijd verwerpt en realiseert.¹⁶¹

Frame beschrijft de relatie tussen keuzevrijheid en determinisme met het beeld van het schrijven van een boek, waarin de mensen de karakters zijn en God de auteur. Daarmee wil hij de verhouding tussen goddelijke en menselijke zelfstandigheid duiden, Zijn leiding en gezag, maar ook de relatie tussen God en mensen.¹⁶²

¹⁵⁶ De Bijbel spreekt over bepaalde gevallen, o.m. in de Mozaïsche wetgeving, waarin iemands onmogelijkheid zijn verantwoordelijkheid beperkt; Zie: Frame, *The Doctrine of God*, 129.

¹⁵⁷ Frame, *The Doctrine of God*, 131.

¹⁵⁸ Frame, *The Doctrine of God*, 136.

¹⁵⁹ Frame, *The Doctrine of God*, 136; Van den Brink, Van der Kooi, *Christelijke Dogmatiek*, 254-255.

¹⁶⁰ Wright, geciteerd in: Frame, *The Doctrine of God*, 138.

¹⁶¹ Frame, *The Doctrine of God*, 153.

¹⁶² Frame, *The Doctrine of God*, 157.

3.3.4 Vrijheid, verantwoordelijkheid en het probleem van het kwaad

Vrijheid in libertaire zin is volgens Frame een onhoudbaar filosofisch concept. Vrijheid in een libertaire zin maakt de mens niet per definitie verantwoordelijk. Ook de Bijbel hanteert dit principe niet. De Bijbel laat zien dat ieder mens persoonlijk verantwoordelijk is en zonder genade moreel incapabel is om het goede te doen, en daardoor schuldig staat voor God. God echter vergeeft deze schuld door het geloof in Zijn Zoon.

If divine sovereignty and *human* responsibility seem contradictory to us, we may and should, nevertheless, both continue to regard God as sovereign and accept responsibility for our thoughts and actions. And in that case, we should be careful not to adopt any apparently logical inferences from divine sovereignty that compromise human responsibility, or vice versa.¹⁶³

De vraag naar de verhouding tussen verantwoordelijkheid en vrijheid staat in een groter perspectief, namelijk dat van het probleem van het kwaad. Wordt God toch niet op enige wijze auteur van het kwaad? Het open theïsme ziet mogelijkheden voor de aanwezigheid van het kwaad doordat God Zijn soevereiniteit inperkt. Frame stelt dat dit een grote aanklacht tegen Gods goedheid is; het kwaad is er '(...) because he did not care enough'.¹⁶⁴

De spreekruimte over het probleem van het kwaad moet gezocht worden binnen de grenzen van de Bijbel. Volgens Frame beschouwt de kerk het probleem van het kwaad al sinds Job als een mysterie.¹⁶⁵ Het uniforme getuigenis van de Bijbel is dat het kwaad in dit leven van God komt.¹⁶⁶ 'Is there no point where we should be silent and take God at his word?'¹⁶⁷

3.4 Kan God veranderen?

3.4.1 Oorsprong van de vraag

Het open theïsme kent een meer open benadering van God. God denkt in de tijd mee en verandert van gedachten. God weet niet precies wat komen gaat, welke keuzes mensen gaan maken. John Frame gaat uitvoerig in op deze veronderstelde veranderlijkheid van God. Een regelmatig geciteerde tekst in deze discussie is Genesis 6, waar staat dat God *berouw* had en Gods reactie op de bekering en behoud van de stad Ninevé, terwijl de profeet Jona in Gods naam juist haar ondergang had voorgezegd (Jona 3:9,10).

3.4.2 Wat zegt de Bijbel

Frame behandelt een aantal Bijbelteksten over Gods onveranderlijkheid.¹⁶⁸ Zijn eerste conclusie is dat God niet verandert, maar eeuwig dezelfde blijft. Dit is echter niet het enige dat op grond van de Schrift te zeggen valt. De Bijbel spreekt ook over Gods berouw, dat verandering impliceert. Hier waagt Frame zich aan een diepte-studie naar het Hebreeuwse *naham*.¹⁶⁹ Dit kan vertaald worden als 'berouw hebben',

¹⁶³ Frame, *No Other God*, 512.

¹⁶⁴ Frame, *No Other God*, 137.

¹⁶⁵ Frame, *No Other God*, 137n32.

¹⁶⁶ Frame, *No Other God*, 140.

¹⁶⁷ Frame, *No Other God*, 137.

¹⁶⁸ Frame, *No Other God*, 162, zoals Deut 32:39, 1 Sam 15:29, Ps 33:11, Jes 43:13, Hebr 7:21, Jak 1:17.

¹⁶⁹ Frame, *No Other God*, 164; Frame, *The Doctrine of God*, 562.

als spijt over een genomen besluit. Frame legt Gods berouw uit in lijn met Calvijn, die spreekt over stille, zwijgende of niet expliciete voorwaarden. God kondigt wel de straf aan, maar weet al dat er bekering komen zal. Een profeet kan wel een oordeelsaankondiging brengen, terwijl Gods zwijgende voorwaarde is dat, áls het volk zich bekeert, zij niet de straf zullen ontvangen. Jona's profetie bevatte dan wel de waarschuwing dat God het oordeel zou uitvoeren, maar stilzwijgend ook de zegen die zou komen op de bekering van Ninevé. God verandert niet, maar de mens komt gedurende de tijd achter Gods werkelijke plan.

Gods veranderlijkheid staat op gespannen voet met Gods soevereiniteit. Gods soevereiniteit betekent dat Zijn plannen zullen standhouden. Als God Zijn plannen zou veranderen, zou daar een motief aan ten grondslag moeten liggen dat buiten God ligt en daarmee invloed heeft op God. Dit is in conflict met Gods soevereiniteit. Daarom is Gods berouw Zijn soevereine besluit.¹⁷⁰ God heeft als soeverein het recht om Zijn besluiten anders uit te voeren dan voezegd.¹⁷¹

3.4.3 Mogelijkheden voor verandering in God

Verandering is een gedifferentieerd begrip. Het kan gezien worden als verandering in relatie. Wanneer God schuld vergeeft, staat de vrijgesprokene niet langer tegenover God. De Bijbel geeft geen specifiek antwoord op de vraag *hoe* er sprake is van veranderlijkheid in deze zin. De Schrift sluit echter specifieke veranderingen uit wanneer zij spreekt over Gods onveranderlijkheid. Frame noemt enkele kaders waarbinnen over Gods onveranderlijkheid gesproken moet worden.¹⁷² Deze kaders betreffen Gods essentiële eigenschappen, zoals Gods wijsheid, almacht, heiligheid, rechtvaardigheid, goedheid en waarheid; God is bovendien onveranderlijk in Zijn decreten, onveranderlijk in verbondsmatige nabijheid en aanwezigheid en onveranderlijk in de waarheid van Zijn openbaring; wat Hij eens gesproken heeft blijft waar. Buiten deze kaders ziet Frame echter ruimte voor het denken over veranderlijkheid in God.

Antropomorfisme en theomorfisme

Frame stelt dat de gehele Schrift antropomorf is in haar spreken.¹⁷³ God openbaart Zich in menselijke termen. Volgens Frame beschrijven zij God zoals Hij werkelijk is en handelt. Tegelijk is God meer dan Hij openbaart.¹⁷⁴ Als het over Gods (on)veranderlijkheid gaat, zegt Frame in relatie tot het antropomorfe spreken, dat God - in Zijn immanentie - veranderingen *ervaart*, hoewel Hij zelf onveranderlijk is. De wereld van zojuist is al weer anders dan de wereld van nu. Deze ervaring van verandering ervaart God ook omdat Hij aanwezig is in de tijd.¹⁷⁵ Frame spreekt zo over immanentie-in-tijd. Bovendien breidt hij dit thema uit als hij spreekt over Gods alwetendheid. Vanwege Zijn immanentie-in-tijd moet er ook

¹⁷⁰ Frame, *The Doctrine of God*, 564.

¹⁷¹ Frame, *The Doctrine of God*, 564.

¹⁷² Frame, *The Doctrine of God*, 567.

¹⁷³ Frame, *The Doctrine of God*, 367. Daarmee plaatst hij zich in een bredere lijn, o.m. met Herman Bavinck. Ook gebruikt Frame de term 'accomodatie', zoals die bij Johannes Calvijn gebruikelijk is.

¹⁷⁴ Frame, *The Doctrine of God*, 496; Frame, *No Other God*, 48.

¹⁷⁵ Frame, *The Doctrine of God*, 497.

gesproken worden over Zijn *kennis-in-tijd*.¹⁷⁶ Er is een werkelijke overeenkomst (genuine resemblance) tussen menselijke en goddelijke kennis.¹⁷⁷

Hoewel hiermee verschillende aspecten van Gods veranderlijkheid kunnen worden uitgelegd, blijft het spreken over God in antropomorfismen een manier waarin een inherent tekort ligt. Frame spreekt liever over een theomorfisme, omdat 'our language naturally refers to him'.¹⁷⁸ Elders spreekt Frame over 'two modes of existence in God', waarmee hij uiting wil geven aan Gods ervaring van verandering in tijd. Daarmee maakt hij echter de grens tussen Gods immanentie en Gods soevereiniteit scherper. De vraag blijft hoe de twee zich verhouden en hoe de eenheid van God hierin gewaarborgd blijft.¹⁷⁹

3.5 Gods alwetendheid, almacht en raad

3.5.1 Stellingname John Frame

John Frame ziet een verband tussen Gods raadsbesluiten ('decrees') en het drievoudig perspectief van Gods heerschappij. Het meest voor de hand liggend is het verband met *leiding*: raadsbesluiten dienen om leiding te geven. Ook laten zij Gods autoriteit zien, op de manier dat het *betekenisvolle* plannen zijn. Met Zijn raadsbesluiten geeft God betekenis aan de gebeurtenissen op aarde. In lijn met Van Til stelt Frame dat de historische gebeurtenissen reeds betekenis hebben voor zij gebeuren. Gods raad en Gods kennis van de toekomst zijn dus een. Ten slotte houdt Gods raadsbesluit verband met Gods verbondsmatige aanwezigheid. Voordat iemand geboren is, kent God hem reeds.¹⁸⁰

3.5.2 Interpretatie van Gods alwetendheid vanuit de Bijbel

Om Gods alwetendheid Bijbels te funderen, gaat Frame in op profetie. Een profeet verkondigt Gods besluiten voordat zij gebeuren. Dit geeft aan dat God daadwerkelijk van te voren weet wat er gebeuren gaat. Zijn these is dat als God voorbeschikt (foreordains), Hij ook voorkennis (foreknowledge) heeft, zonder dat dit ten koste gaat van menselijke keuzevrijheid.¹⁸¹ Frame wil dit Bijbels onderbouwen en komt met mogelijkheden waarbij er sprake is van profetisch spreken (in de zin van Deuteronomium 18: voorzeggend spreken) en er tevens sprake is van Gods voorkennis en vrij menselijk handelen.

Om dit aan te tonen gebruikt hij een groot aantal Bijbelse passages. In bijvoorbeeld Genesis 15 voorzegt God aan Abraham dat zijn nageslacht vierhonderd jaar in een vreemd land zal verblijven. Wanneer God deze gebeurtenissen voorzegt, kent Hij de vrije menselijke besluiten die noodzakelijk zijn om deze gebeurtenissen te laten gebeuren.¹⁸² Psalm 139 stelt dat God onze gedachten kent (vs 4). De geboorte van de profeet Jeremia was door God voorbeschikt (Jeremia 1:5). Alle huwelijken en geboorten die leidden tot de uiteindelijke geboorte van de profeet waren vrije menselijke keuzes, die God van te

¹⁷⁶ Frame, *The Doctrine of God*, 500.

¹⁷⁷ Frame, *The Doctrine of God*, 497.

¹⁷⁸ Frame, *The Doctrine of God*, 368.

¹⁷⁹ Frame, *The Doctrine of God*, 572.

¹⁸⁰ Frame, *The Doctrine of God*, 316, 317.

¹⁸¹ Frame, *The Doctrine of God*, 489.

¹⁸² Frame, *The Doctrine of God*, 491.

voren wist. Jezus had Petrus' verloochening voorzien, maar het was op het moment van de verloochening Petrus' vrije keuze.

Bijbelse passages die het tegendeel lijken te beweren

Sommige teksten lijken anders te spreken over Gods alwetendheid. Pinnock noemt bijvoorbeeld Genesis 22:12, het hoofdstuk dat Abraham zijn zoon Izak zal offeren. Hij beschrijft dit als een passage waar God informatie inwint over Abrahams trouw. 'Before this test, was God ignorant about what Abraham would do? I think not, because of the many texts that teach divine omniscience.'¹⁸³ Frame legt het 'nu weet ik' uit als resultaat van onderzoek naar Abrahams geloof. Hij legt de tekst uit als een antropomorfisme, gegrond in wat hij eerder gezegd heeft over Gods kennis-in-tijd (knowledge-in-immanence).

Frame gaat niet om alle vragen en kritische teksten heen. Maar onderaan de streep benadrukt hij dat deze manier van spreken geen onwetendheid bij God teweeg brengt. Zijn eerdere conclusie blijft staan: 'God is omniscient, and his omniscience includes exhaustive knowledge of the future.'¹⁸⁴

3.5.3 Laat God het kwaad toe?

De Bijbel gebruikt het woord 'toelaten' in relatie tot Gods voorzienigheid. Volgens Frame stelt het traditionele Arminianisme 'toelaten' gelijk aan goddelijk bestuur ('sovereign ordination').¹⁸⁵ Daarmee stelt het toelating gelijk aan beschikking. Frame spreekt liever over 'efficacious permission'.¹⁸⁶ 'A kind of reluctance born of his holy hatred of it.'¹⁸⁷ God stelt grenzen voor het kwaad en biedt daarmee ruimte voor de uitvoering ervan. Daarmee is Hij soeverein over wat Hij toelaat.

3.5.4 Conclusie n.a.v. Gods alwetendheid

Verandering in God en alwetendheid van God zijn twee onafscheidelijke aspecten. Beperking van Gods voorkennis leidt automatisch tot verandering in God. Hij heeft daarom berouw (God wist niet hoe het zou aflopen), of komt informatie inwinnen. John Frame ziet ook dat de Bijbel inderdaad zo spreekt, maar ziet tegelijk de overweldigende meerderheid aan stemmen die Gods alwetendheid en onveranderlijkheid bevestigen. De discussie gaat over de vraag hoe echt (real) deze tegenstellingen zijn.

Frame's poging is erop gericht het paradoxale zo veel mogelijk te verklaren zonder daarmee het mysterie van de relatie tussen God en de wereld op te lossen; goed lezen en uitleggen leidt in sommige gevallen tot een oplossing.¹⁸⁸ Uiteindelijk zullen er 'apparent contradictions' blijven bestaan. Deze zullen moeten worden gezien in het licht van Gods soevereiniteit.

¹⁸³ Frame, *The Doctrine of God*, 497.

¹⁸⁴ Frame, *The Doctrine of God*, 500.

¹⁸⁵ Frame, *The Doctrine of God*, 178; Zie ook Sanders, *The God Who Risks*, 232.

¹⁸⁶ Frame, *The Doctrine of God*, 154, 278.

¹⁸⁷ Frame, *The Doctrine of God*, 178.

¹⁸⁸ Frame, *The Doctrine of God*, 512.

3.6 Gods eenheid

Omdat Frame spreekt over verschillende modi in God (two modes of existence), komt de vraag op hoe hij Gods eenheid ziet. De klassieke leer van Gods enkelvoudigheid (simplicitas Dei) houdt in dat

Gods wezen niet samengesteld is, aangezien samengesteldheid een teken is van zwakte en kwetsbaarheid: iets wat uit meerdere delen bestaat, kan stuk doordat het in de desbetreffende delen uiteen kan vallen. Aangezien God het meest volmaakte wezen is, moet de kans daarop in zijn geval volstrekt uitgesloten geacht worden. Derhalve is God niet samengesteld: er zijn geen reële onderscheidingen in God.¹⁸⁹

Frame stelt dat de attributen die aan God worden toegeschreven allemaal naar Zijn wezen verwijzen, maar elk verschillende facetten ervan beschrijven. ‘God really is good *and* just *and* omniscient. The multiple attributes refer to genuine complexities in his essence.’¹⁹⁰ Hij is ervan overtuigd dat taal in staat is om uit te leggen wie God is. Hij stelt zelfs dat God net zo duidelijk aan ons bekendgemaakt is als alle dingen die we kunnen zien. ‘Some human language very naturally refers to God.’¹⁹¹

Verder wil Frame vooral spreken over Gods eenheid in complexiteit (‘unity in complexity’).¹⁹² Al Gods eigenschappen wijzen geheel naar Hemzelf. Ook spreekt Frame over Gods complexiteit in eenheid (‘complexity in unity’). Louter spreken over eenheid doet geen recht aan de verscheidenheid die er in God is. Vader, Zoon en Heilige Geest zijn niet synoniem.¹⁹³

3.7 Conclusie – theologie van John Frame

3.7.1 Structurerend principe

John Frame beschrijft in *The Doctrine of God* een theologie vanuit de heerschappij (Lordship) van God. De these dat ‘The central message of Scripture is that God is Lord’,¹⁹⁴ ontvouwt zich in de perspectieven leiding, autoriteit en aanwezigheid. Gods leiding duidt op Zijn alomvattende regering over alles wat op deze aarde is; dit is wat de Bijbel leert. Gods autoriteit betekent Zijn volmacht om deze aarde te regeren; daarin klinkt iets van de verhevenheid van God door. Hij is het die absoluut gezag heeft als hoogste, over alle machten, over alle gebieden in het leven. Gods aanwezigheid wordt door Frame geduid als het verbond, namelijk dat God mét Zijn schepping en schepsel is.

Een rode draad in zijn werk is de heilshistorische lijn, bezien vanuit zijn drievoudig perspectief van leiding, autoriteit en aanwezigheid.¹⁹⁵ De heilshistorische lijn mag niet de boventoon gaan voeren en

¹⁸⁹ Van den Brink, Van der Kooi, *Christelijke Dogmatiek*, 146; James E. Dolezal, *All That Is in God. Evangelical Theology and the Challenge of Classical Christian Theism* (Grand Rapids: Reformation Heritage Books, 2017), 40.

¹⁹⁰ Frame, *The Doctrine of God*, 229.

¹⁹¹ Frame, *The Doctrine of God*, 209.

¹⁹² Frame, *The Doctrine of God*, 229. In het Engels wordt voor enkelvoudigheid veelal het woord *simple* gebruikt; dit roept verwarring op vanwege de gebruikelijke betekenis. God is juist complex. Zie ook Mark Jones, *God Is. A Devotional Guide to the Attributes of God* (Wheaton: Crossway, 2020), 31.

¹⁹³ Frame, *The Doctrine of God*, 705.

¹⁹⁴ Frame, *The Doctrine of God*, 25.

¹⁹⁵ Frame, *The Doctrine of God*, 8.

andere perspectieven onderdrukken, maar moet altijd trouw blijven aan de Schrift. 'Theology should emphasize the narrative of Scripture, as it follows a divinely ordained path from creation to cross to consummation.'¹⁹⁶ Dit is bijvoorbeeld terug te zien in Frames uiteenzetting over de Godsnaam. Hij blijft dicht bij de Bijbelse gegevens, maar wil tegelijk de Godsnaam verstaan in de lijn van de heilsgeschiedenis.

Frame heeft een groot vertrouwen in de menselijke rede en de reikwijdte van taal. De mens heeft de mogelijkheid om God steeds beter onder woorden te brengen. God is wat Hij zegt dat Hij is. Onze taal heeft de vorm van een theomorfisme. Onze taal verwijst natuurlijkerwijs naar God.

3.7.2 John Frame en het open theïsme

John Frame is bijzonder kritisch op het open theïsme. Hij bekritiseert het concept met een theologische en filosofische benadering, waarbij hij de filosofie gebruikt om de theologie (voornamelijk Bijbels-theologische concepten) te duiden. Zijn argumentatie is als volgt samen te vatten:

- Het open theïsme doet geen recht aan de volle breedte van het getuigenis over Gods voorzienigheid in de Bijbel;
- Het overweldigende Bijbelse getuigenis is dat God *Heere* is: Hij is de soevereine, degene die uitputtende controle en autoriteit uitvoert als God van het verbond;
- Het open theïsme leunt sterkt op het concept van libertaire vrijheid. Frame stelt meer dan eens dat vrijheid in libertaire zin een onhoudbaar filosofisch concept is. Zijn hoofdargumenten zijn: libertaire vrijheid is geen grond voor verantwoordelijkheid; bovendien veronderstelt de Bijbel geen vrijheid in libertaire zin; tenslotte miskent het libertaire denken Gods soevereiniteit;
- Het open theïsme stelt dat het klassiek theïsme God verantwoordelijk maakt voor het kwaad in de wereld. Frame echter stelt dat God als Heere zeggenschap en controle (soevereiniteit) heeft over alles; ook over het kwaad in deze wereld. God beschikt ook het kwaad, ook al roept dat veel vragen op;
- Het open theïsme stelt dat de mens alleen verantwoordelijk kan worden gehouden als hij volkomen vrij is om keuzes te maken; Frame stelt echter dat al onze keuzes reeds door God voorbeschikt zijn. Toch wordt ieder mens verantwoordelijk gehouden en ligt Gods norm (heilig te zijn) buiten onze mogelijkheden.

Het open theïsme stelt dat God echte emoties heeft en berouw kan hebben van zijn eigen besluiten. Frame verwerpt elke veranderlijkheid van God in Zijn essentiële eigenschappen; wel beschrijft hij hoe God in zijn betrokkenheid in de tijd (menselijkerwijs gesproken) veranderingen ervaart. Als God berouw heeft, dan is dit aan de ene kant een soeverein besluit. Tegelijk verwijst deze taal oprecht naar Gods emotie en dient zij letterlijk te worden opgevat. Frame noemt dit 'apparent contradictions.' Hoe de twee samengaan is (nog) niet bekend. Het is de taak van de theologie om dit verder te bestuderen en te beschrijven.

¹⁹⁶ Frame, *The Doctrine of God*, 8.

3.8 Evaluatie

De theologie van John Frame is polemisch van karakter. Vanwege de raakvlakken met zowel de filosofie als de godsleer is Frame veel in discussie met het open theïsme.¹⁹⁷ Het gebruik van de verschillende perspectieven maakt zijn theologie soms complex, omdat dezelfde materie vanuit verschillende perspectieven wordt behandeld en andere inzichten oplevert.

De positie van Frame over de twee modi van bestaan ('two modes of existence in God') in God verdient een kritische evaluatie. Het lijkt er sterk op dat Frame hier niet uitgaat van Gods eenheid (simplicitas Dei). Frame heeft ten eerste moeite met Gods eenheid, omdat dit neigt naar het denken in een abstract geheel, een technische compositie. Zo is God niet. Hij is de Verbondsgod, de levende God van hemel en aarde, een persoonlijk God.¹⁹⁸ Verder wil Frame vooral spreken over Gods eenheid in complexiteit ('unity in complexity').¹⁹⁹ Al Gods eigenschappen wijzen geheel naar Hemzelf. Ook spreekt Frame over Gods complexiteit in eenheid ('complexity in unity'). Vader, Zoon en Heilige Geest zijn niet synoniem.²⁰⁰ Hoe de eenheid van God zich tot deze diversiteit verhoudt, blijft onduidelijk.

Een ander kritisch punt betreft Gods verhevenheid en nabijheid. Frame wil de termen transcendentie en immanentie niet als tegenover van elkaar zien of een spanning ertussen laten bestaan.²⁰¹ Wanneer God Zich openbaart, dan is God te kennen zoals Hij Zich openbaart. God valt niet volledig samen met wat wij kunnen kennen, maar toont een werkelijke overeenkomst (genuine resemblance) tussen het menselijke en het goddelijke. 'Our language naturally refers to him'.²⁰² Hij spreekt daarom van een theomorfisme. De vraag is of Frame hier de antropologie laat bijstellen door de godsleer, of dat de antropologie en de godsleer te dicht op elkaar betrokken worden. Het verdient apart onderzoek hoe de persoon en de naturen van Jezus hierin een rol spelen, en hoe zich dit verhoudt tot de godsleer en de antropologie.

¹⁹⁷ Frame, *The Doctrine of God*, 13.

¹⁹⁸ Frame, *The Doctrine of God*, 230.

¹⁹⁹ Frame, *The Doctrine of God*, 229.

²⁰⁰ Frame, *The Doctrine of God*, 705.

²⁰¹ Frame, *The Doctrine of God*, 106.

²⁰² Frame, *The Doctrine of God*, 368.

4 John Piper – Bijbelse theologie tot verheerlijking van God

4.1 Voorzienigheid volgens John Piper

4.1.1 John Piper - theoloog

John Stephen Piper (1946) is een Amerikaanse theoloog, predikant en rector van Bethlehem College and Seminary in Minneapolis, Minnesota.²⁰³ Piper doceert zes jaar lang ‘biblical studies’ aan de Bethel College (1974–1980). Daarna dient hij bijna 33 jaar als predikant in Bethlehem Baptist Church (Converge) in Minneapolis (1980–2013).

Piper is de oprichter en auteur van het online platform [desiringGod.org](https://www.desiringgod.org),²⁰⁴ genoemd naar zijn boek *Desiring God*.²⁰⁵ De these in zijn theologie is dat ‘God is most glorified in us when we are most satisfied in him.’²⁰⁶ Hij heeft tientallen boeken geschreven, waaronder ‘The Pleasures of God: Meditations on God’s Delight in Being God’ (1991), ‘Don’t Waste Your Life’ (2018), ‘Future Grace: The Purifying Power of the Promises of God’ (1995, 2012).²⁰⁷ Veel boeken van hem zijn (ook in het Nederlands) vertaald.

4.1.2 Typering van *Providence*

Providence is geen thematische uiteenzetting over het klassiek theïsme of verdediging van een evangelicale theologie tegenover het open theïsme. Het is een Bijbels-theologische uiteenzetting van de voorzienigheidsl leer. Het boek dient naast de uiteenzetting en samenvatting van de Bijbelse gegevens een bepaald doel. Piper roept de lezer op om te ontdekken waarom Gods voorzienigheid een thema is om van te genieten.²⁰⁸ Zelf zegt hij over zijn boek: ‘I aim to gather from the Scriptures some very old kindling of truth, pile it up in plain view, and put a match to it. (...) I just want to release its properties for (...) worship, conviction, strengthening, courage and mission.’²⁰⁹

²⁰³ <https://bcsmn.edu/profile/john-piper-2/>, geraadpleegd 24-10-2023.

²⁰⁴ <https://www.desiringgod.org/>; geraadpleegd 12-1-2023.

²⁰⁵ John Piper. *Desiring God. Meditations of a Christian Hedonist*. New York: Multnomah Books, 1986.

²⁰⁶ ‘We get the mercy; He gets the glory. We get the happiness in Him; He gets the honor from us.’ Zie John Piper, *Desiring God. Meditations of a Christian Hedonist* (New York: Multnomah Books, 1986), 13, 287.

²⁰⁷ Zie de volledige lijst op <https://www.desiringgod.org/authors/john-piper/books> (geraadpleegd 24-10-2023), van alle boeken waarvan hij auteur of co-auteur is.

²⁰⁸ Piper besteed een heel aantal alinea’s aan de moeilijkheid van Gods voorzienigheid, die ontstaat als er niet ingegaan wordt op deze uitnodiging. De these van Hoofdstuk 2 (Is Divine Self-Exaltation Good News) is dat goddelijke zelf-verhoging doorgaans niet op steun van mensen rekenen kan. Piper stelt: “So the deepest problem we have in dealing with God’s self-exaltation is not that we don’t like some kinds of self-exalting authority but that fallen human nature does not like any kind of divine authority over our lives. The idea that God is unattractive to us because he acts for his own glory cloaks a deeper resistance: he is unattractive because he is God.” Piper, *Providence*, 41. Piper echter stelt dat Gods zelfverheerlijking goed nieuws is, omdat dit niet alleen gaat om glorie, maar om Zijn alomvattende glorie die in *a/Zijn* eigenschappen blijkt. Piper, *Providence*, 45.

²⁰⁹ Piper, *Providence*, 33.

4.1.3 Structuur

Piper begint zijn boek met het uiteenzetten van zijn methode en definitie. Aanvankelijk was Pipers plan om te schrijven over Gods soevereiniteit. Voorzienigheid dekt echter een bredere lading dan soevereiniteit, omdat voorzienigheid ook betrekking heeft op het doel van Gods soevereiniteit.

Vanuit zijn werkdefinitie werkt Piper in het tweede deel het uiteindelijke doel van Gods voorzienigheid uit, namelijk Gods glorie (for his own glory, n.a.v. Efeze 1:14). De uiteenzetting en bestudering van deze Bijbelse gegevens is ‘...for the everlasting enjoyment of his people - that is, for all those who, instead of resenting God’s self-exaltation, receive him as their supreme treasure.’²¹⁰ Piper definieert Gods glorie als ‘the beauty of the full panorama of his perfections’.²¹¹ Deze perfecties zijn o.a. Zijn wijsheid, kracht, gerechtigheid, goedheid en genade.²¹² Volgens Piper gaat het geloof in God samen met een goed begrijpen van Gods voorzienigheid.

In het derde deel werkt Piper het karakter en de reikwijdte van voorzienigheid uit. Hier gaat hij deels in op de klassieke discussies. De vraag naar de omvang en het hoe van Gods bestuur staat centraal. Dit deel beslaat het grootste gedeelte van het boek. Piper stelt niet als doel om Gods geheimen te ontrafelen, maar wil daarentegen luisteren naar wat God geopenbaard heeft.²¹³

4.1.4 Definitie

Piper ziet voorzienigheid (providence) als ‘purposeful action’. Piper gebruikt niet de Latijnse implicatie van het woord *providence*, pro en vide, wat hij vertaalt met vooruitzien of vooruit kijken; hij gebruikt daarentegen de betekenis *voorzien in wat nodig is*.²¹⁴ Als het gaat over Gods voorzienigheid betekent dit dat God *doelmatig* voorziet, regeert en in stand houdt. Hij citeert hier geen bron, maar argumenteert op de betekenis in het Engelse idioom: ‘to see to it’, of ‘see that it happens’.²¹⁵ Hetzelfde zou te zeggen zijn over het Nederlands: voorzien in de betekenis van ‘zorgen voor’ of ‘verschaffen’.²¹⁶ Het tweede argument neemt hij uit de Bijbel, namelijk Genesis 22:14: ‘Op de berg van de HEERE zal erin voorzien worden.’ Het Hebreeuws gebruikt hier het woord ‘Jireh’, het woord voor *zien*. Zien betekent niet passief observeren, maar verschaffen. Piper stelt dat ‘[w]hen God sees something, he sees to it’.²¹⁷

²¹⁰ Piper, *Providence*, 43.

²¹¹ Piper, *Providence*, 44.

²¹² Piper, *Providence*, 35. Westminster Confession of Faith, Chapter 5.1. Zie ook <https://www.desiringgod.org/interviews/what-is-gods-glory--2>, geraadpleegd 6-9-2023: ‘The glory of God is the infinite beauty and greatness of his manifold perfections.’

²¹³ Piper, *Providence*, 25.

²¹⁴ Piper, *Providence*, 30.

²¹⁵ Piper, *Providence*, 30.

²¹⁶ *Van Dale Groot Woordenboek der Nederlandse Taal*, 15e ed., s.v. Voorzien.

²¹⁷ Piper, *Providence*, 31, 37. Piper geeft ook de definities van Bethlehem Baptist Church, maar komt hier later niet meer op terug. Zie artikel 3.1 & 3.2 op <https://www.desiringgod.org/affirmation-of-faith>, geraadpleegd 3-10-2023.

4.2 De Bijbelse basis van Gods doelmatige soevereiniteit

4.2.1 Het doel van Gods voorzienigheid

John Piper spreekt in zijn boek *Providence* over voorzienigheid als ‘purposeful sovereignty’.²¹⁸ Onder ‘soevereiniteit’ verstaat hij ‘God’s right and power to do all that he wills’.²¹⁹ God is soeverein met een doel, namelijk de glorie van God.²²⁰ Piper baseert dit op Efeze 1:6,12 en 14 en Genesis 12.

De woorden uit Efeze 1 (‘tot lof van de heerlijkheid van Zijn genade’) beschrijven het doelmatig perspectief voor voorzienigheid. Piper stelt dat het ultieme doel in voorzienigheid ligt in de eer van God. Gods eer komt tot stand door Gods verkiezing van de kerk, Zijn bruid, die door Jezus Christus bestaat tot lof van de heerlijkheid van Zijn genade.²²¹ Gods voorzienigheid is niet los te zien van Gods verlossend handelen en niet los te zien van Christus. Gods soevereiniteit wordt gedragen door genade: de onverdiende goedheid van God.²²²

Het uiteindelijke doel van Gods voorzienigheid is het volvoeren van het doel dat er reeds voor de schepping was. ‘Thus, the aim of creation, and the aim of the salvation accomplished in the theater of creation, is the glorification of Jesus Christ.’²²³ De schepping is het theater van Gods zelfverheffing. Gods zelfverheffing is compleet anders dan alle menselijke zelfverheffing; menselijke zelfverheffing brengt niet per se vreugde voor anderen met zich mee. Het is eerder een vorm van zelfliefde, waarbij de liefde voor anderen in gevaar komt. Ook richt het de ander van God af, wat volgens Piper gelijk staat aan afgoderij.²²⁴ Als God Zichzelf verhoogt, dan is dat altijd ten gunste van de ander. De gedachte van Gods zelfverheerlijking wordt door Piper geduid als goed nieuws. ‘For he is the only being whose worth and beauty can satisfy the human soul fully and forever. When God makes his praise the goal of his providence, he is pursuing our full and lasting pleasure. That is love.’²²⁵ God verhoogt Zichzelf om vreugde te geven aan allen die Hem op het hoogst waarderen. Dat is volgens Piper het project van Gods glorie: de voltooiing van onze vreugde in God.

4.2.2 Het verbond - de uitvoering van Gods doelmatige soevereiniteit

Na de beschrijving van het doel van Gods soevereiniteit, beschrijft Piper vervolgens hoe God zijn voorzienigheid ten uitvoer brengt. Piper baseert zich op Genesis 12, de passage waar God Abram roept. In hem zullen al de volken van de aarde gezegend worden. Zijn roeping is het begin van het volk Israël. Zij zijn het verkoren volk om de Messias, Jezus Christus, voort te brengen. Door Zijn komst, dood en opstanding wordt de zegen van Israël een zegen voor de hele wereld. Dit is Gods remedie tegen de zonde en het lijden in en van deze wereld.²²⁶ De geschiedenis van het Oude Testament met Gods lijn door de

²¹⁸ Piper, *Providence*, 13.

²¹⁹ Piper, *Providence*, 29.

²²⁰ Piper, *Providence*, 43; <https://www.youtube.com/watch?v=qm9947JOWVg>, geraadpleegd 25-09-2023.

²²¹ Piper, *Providence*, 207.

²²² Piper, *Providence*, 53.

²²³ Piper, *Providence*, 67.

²²⁴ Piper, *Providence*, 55.

²²⁵ Piper, *Providence*, 55, 56.

²²⁶ Piper, *Providence*, 71.

geschiedenis van Israël en de geschiedenis van de komst van Christus in het Nieuwe Testament zijn één; het is één heilsgeschiedenis.²²⁷

Het uiteindelijke doel van Gods voorzienigheid is dat God gekend, genoten en geprezen wordt, om wie Hij werkelijk is. Dit doel wordt vervuld in het nieuwe verbond (Ez 36:26-27, Jer 24:7).²²⁸ God schiept een nieuw hart. Dat nieuwe hart verheugt zich in God. 'This is why the goal Gods providence moves toward fulfillment along the path of the new covenant. Providence penetrates the heart and performs what is commands.'²²⁹

4.2.3 De vervulling van het nieuwe verbond

De verwezenlijking van het nieuwe verbond begint met de komst van Christus naar deze aarde.²³⁰ Hij heeft het nieuwe verbond ingesteld bij de viering van het laatste avondmaal. Daar noemt Jezus de beker 'het bloed van het Nieuwe Verbond (διαθήκη)'. Christus' bloed is tot vergeving van de zonden. Christus heeft het nieuwe verbond bevestigd. Het nieuwe verbond houdt verband met het scheppingsdoel, en daarmee met het doel van de voorzienigheid. Het doel van de schepping is dat mensen zullen leven tot 'lof van Gods heerlijkheid van Zijn genade'. Dit is verkregen door het lijden van de Zoon van God, die gestorven is om te verlossen van het eeuwige verderf (2 Thessalonicenzen 1:9).²³¹

Piper benadrukt dat het kruis al voor de schepping van de wereld was beschikt - Christus' lijden en sterven is geen plan-B, geen *afterthought*.²³² Dit betekent dat lijden een essentieel onderdeel is van het uiteindelijke doel in de schepping en voorzienigheid.²³³ Openbaring 13:8 spreekt van het Lam dat geslacht is, van de grondlegging van de wereld af. Dit geslachte Lam is de zoon van God, Jezus Christus. Hij is het middelpunt van alle lof en prijs in de hemel. 'The glorification of Christ is not only the result of his coming: it is the purpose of his coming.'²³⁴ Er is een nauw verband tussen Christus' komst en de voorzienigheidsleer.

4.2.4 Gods voorzienigheid en de godsleer

In het spreken over God blijft Piper zo veel als mogelijk bij de Bijbelse gegevens. De openbaring van God uit Exodus 3:14 is voor Piper de basis voor het beschrijven van de voorzienigheidsleer. Piper formuleert 3 stellingen n.a.v. van Gods zelfopenbaring:²³⁵

- God is de hoogste vorm van bestaan ('absolute reality'). God is, zonder begin en zonder eind;
- God is totaal onafhankelijk; alles is volledig afhankelijk van hem;

²²⁷ Piper, *Providence*, 72.

²²⁸ Piper, *Providence*, 157, 158.

²²⁹ Piper, *Providence*, 157.

²³⁰ Piper, *Providence*, 165.

²³¹ Piper, *Providence*, 171.

²³² Piper, *Providence*, 171.

²³³ Piper, *Providence*, 171.

²³⁴ Piper, *Providence*, 197.

²³⁵ Piper, *Providence*, 208, 209.

- God is de meest belangrijke en waardevolle realiteit die bestaat en elke aandacht en bewondering waardig.²³⁶

Op basis van Efeze 1 heeft Piper reeds gesteld dat ‘He is the one being in the universe for who self-exaltation is an act of supreme love. God did not decide to be a being who is supremely valuable, supremely beautiful, supremely interesting, supremely admirable, and supremely enjoyable. He is who he is. That is what he *is*.’²³⁷ God heeft Zichzelf gegeven om wie Hij is. Het genieten van Gods zelfverhoging is de kern en doel van Gods voorzienigheid.

In Pipers voorzienigheidsleer staat de godsleer centraal. Piper blijft doorgaans spreken in algemene terminologie, maar soms wijdt hij uit over Gods eigenschappen. Daarin lijkt hij een bepaalde prioritering te maken als hij schrijft dat ‘(...) more central to God’s nature is “the abundance of his steadfast love” (3:32, Klaagliederen 3:32, FV). This is why he will make a new covenant to secure the enjoyment of this love for his redeemed, renewed, purified, and faithful people.’²³⁸ Ook spreekt hij over verschillende lagen in Gods doelen. ‘(...)some of God’s acts are means to the ends that are more ultimately aimed at and more heartily desired as the final end. (...) There are acts which are preeminent and more suited for his ultimate goal.’²³⁹

4.3 De aard en de reikwijdte van Gods voorzienigheid

4.3.1 Gesprekspartner

Deel 3 in *Providence* handelt over de aard en de reikwijdte van Gods voorzienigheid. Pas in dit deel wordt zijn bijdrage behulpzaam in de discussie met andere opvattingen, omdat hij hier thema’s als vrijheid of het probleem van het kwaad behandelt. Piper wil een voluit Bijbelse theologie van voorzienigheid geven, en geen filosofische afweging. Filosofische speculaties kunnen gemakkelijk de Schrift monddood maken of het Bijbelse beeld verstoren.²⁴⁰ De reikwijdte van Gods voorzienigheid moet afgelezen worden uit Gods openbaring in de Bijbel.

Er zijn echter gangbare termen in omloop waartoe Piper zich moet verhouden:

- *Ultimate self-determination*: heeft de mensheid uitputtende zelfbeschikking nodig om aansprakelijk te zijn voor zijn daden? Volgens Piper is dit een vraag die vreemd is aan de Bijbelse tekst. We zouden eerst moeten zien wat God zelf aanreikt voor we concluderen of deze terminologie passend is.²⁴¹
- Hetzelfde geldt voor terminologie als *vrije wil*. Volgens veel mensen is dit nodig om uiteindelijk verantwoordelijkheid te kunnen dragen; vrije keuze wil zeggen dat de mens niet als robot handelt. Ook hier zegt Piper: ‘We should wait and see what God says about his providence.’²⁴²

²³⁶ Piper, *Providence*, 209.

²³⁷ Piper, *Providence*, 209.

²³⁸ Piper, *Providence*, 494.

²³⁹ Piper, *Providence*, 494.

²⁴⁰ Piper, *Providence*, 212.

²⁴¹ Piper, *Providence*, 213.

²⁴² Piper, *Providence*, 214.

Piper stelt dat de Bijbel niet tegen de regels van de logica inwerkt of de filosofie negeert. De Bijbel het wel 'woord van God', waarin God Zich openbaart als de Heere.²⁴³ 'Our job is to listen, bow down in trusting worship, and obey.'²⁴⁴

4.4 Gods voorzienigheid en zonde

4.4.1 Gods voorzienigheid en het menselijk willen en handelen

Is het mogelijk om over Gods voorzienigheid in relatie tot zonde te spreken? Als God niet gaat over het menselijk willen en handelen, is de mens vrij om zelf keuzes te maken en is God hiervan uitgesloten. Dit is de redenering van het open theïsme.

Op de vraag of het menselijk willen en handelen onder Gods voorzienigheid valt, antwoordt Piper instemmend. Hij baseert zich op Spreuken 21:1: 'Het hart van een koning is in de hand van de HEERE als waterbeken, Hij neigt het tot alles wat Hem behaagt.' Piper stelt dat het moeilijk is om criteria op te stellen voor gevallen dat het hart van de koning niet in de hand van de Heere is. Als God inderdaad niet altijd het hart van de koningen zou besturen, dan zou dat gebeuren onder Gods wijsheid en toelating. Hij zou al weten wat een koning gaat doen, en Hij zou doelgericht toestaan dat iets gebeuren zal - of niet.²⁴⁵

Het overgrote deel van de Bijbel bevestigt echter dat Gods hart-veranderende kracht onbegrensd is. Het hart van de koning is *altijd* in de hand van de Heere, en Hij stuurt het *altijd* waarheen Hij wil.²⁴⁶ God bewerkt altijd wat Hij wil dat gebeuren zal (cf. Psalm 135:6, 115:3 en Efeze 1:11). De vraag is of deze tekst van toepassing is op alle mensen. Op basis van Romeinen 9:15 en 16 stelt Piper dat God zelf besluit wie en hoe Hij genadig is. 'The point is this: human willing and doing are not finally decisive in determining the way God's mercy is shown. God, in his absolute freedom - rooted in his being as God - is finally decisive, not human willing or doing.'²⁴⁷ En tenslotte: 'I conclude, therefore, that the providence of God is pervasive. It encompasses, in its sway, all human willing and doing, from kings to paupers.'²⁴⁸

4.4.2 Gods toelating

'Toelating' is een Bijbels begrip. Toelating veronderstelt dat gebeurtenissen niet geheel door God voorzien zijn. Piper stelt dat dit begrip volkomen terecht gebruikt wordt, maar niet in de betekenis dat gebeurtenissen buiten Gods invloed gebeuren. Daarom schrijft Piper: 'planned to permit'; God heeft een doel in het toelaten.²⁴⁹ Over de zondeval schrijft Piper: 'He considered everything (trillions of things) he would do with it and made it part of his ultimate plan.'²⁵⁰ God liet de val toe, in Zijn volmaakte wijsheid, rechtvaardigheid en goedheid.²⁵¹

²⁴³ Net als bij John Frame wordt hier het woord 'Lord' weergegeven als 'Heere'.

²⁴⁴ Piper, *Providence*, 216.

²⁴⁵ Piper, *Providence*, 396.

²⁴⁶ Piper, *Providence*, 397.

²⁴⁷ Piper, *Providence*, 399.

²⁴⁸ Piper, *Providence*, 409.

²⁴⁹ Piper, *Providence*, 175,176.

²⁵⁰ Piper, *Providence*, 176.

²⁵¹ Piper, *Providence*, 176.

Het gevolg van deze redenatie is dat sommige dingen door God voorzien en verordineerd zijn die God haat. Er zijn zonder twijfel veel redenen waarom God de zonde heeft toegelaten. Maar de enige reden die Piper geeft is dat Gods uiteindelijke doel van de schepping en voorzienigheid is ‘to display the glory of his grace, especially in the suffering of Christ, echoing forever in the all-satisfying praises of the redeemed.’²⁵² Dat God dingen ten goede kan keren, blijkt o.m. uit de zondeval (Genesis 3) of uit de Jozef-geschiedenis (Genesis 50). Adam en Eva hebben het als kwaad gedaan, maar God heeft hier een goed doel mee. Gods goede doel in het toelaten van zonde is dat Hij Zijn volk voldoening zal geven door iets van Zijn glorie en Zijn genade te tonen door het lijden en sterven van Zijn Zoon.²⁵³ Is God dan niet afhankelijk van het lijden? Nee, Hij heeft het zo gewild en gedaan.²⁵⁴

4.5 Het verstaan van Gods voorzienigheid

4.5.1 De natuurlijke mens ziet het niet

Voor Piper inzet met het hoofdstuk over de relatie tussen Gods voorzienigheid en zonde komt hij met een aantal denklijnen die nodig zijn om zijn opvattingen goed te kunnen duiden. De eerste is het onderscheid tussen de natuurlijke en geestelijke mens, naar aanleiding van 1 Korinthe 2:14: ‘Maar de natuurlijke mens neemt de dingen van de Geest van God niet aan, want ze zijn dwaasheid voor hem. Hij kan ze ook niet leren kennen, omdat ze geestelijk beoordeeld worden.’

De natuurlijke mens leeft in permanente opstand tegen God en kan niet anders doen dan zondigen. ‘To the natural mind, Christ is not a glorious Savior and supreme treasure.’²⁵⁵ De natuurlijke niet gelovige mens is niet in staat deze werkelijkheid te kennen. Piper begrijpt dat de gedachte dat God alles - ook het zondige willen en handelen voorziet - aanvankelijk een moeilijke gedachte is, maar dat zij later ‘een vreedzame vrucht van gerechtigheid’ wordt oor hen ‘die erdoor geoefend zijn’.²⁵⁶ Dit is tevens Pipers persoonlijke ervaring.

4.5.2 De Bijbelse bandbreedte en onze vragen

Een tweede denklijn gaat over onze 21^e-eeuwse vragen en de Bijbel. Piper stelt dat de lezer moet weten dat de wereld van de Bijbel een andere *mindset* heeft dan de wereld waarin wij leven. Hij nodigt de lezer uit om deze zienswijze over te nemen.²⁵⁷

When we enter the Bible, we enter a world of thought about God very different from our own. From beginning to end, we find believers, and the inspired spokesmen of Scripture, bowing without hesitation before God’s rule over good and evil. God’s all-encompassing providence over evil as well as good is expressed so many times, without any pause to question it, that we realize we are in a world of thought that assumes God’s absolute right and power to direct human choices (good and evil) according to his holy purposes. There is

²⁵² Piper, *Providence*, 177.

²⁵³ Piper, *Providence*, 177.

²⁵⁴ Piper, *Providence*, 176.

²⁵⁵ Piper, *Providence*, 521.

²⁵⁶ N.a.v. Hebr. 12:11

²⁵⁷ C.f. Piper, *Providence*, 22.

a biblical mindset that seems to have a built-in presupposition that God, with perfect justice, holiness, goodness, and wisdom, guides the good and evil choices of all humans. This mindset is, by and large, foreign to our modern world.²⁵⁸

Maar wat te doen met de gedachte dat de mens eigen keuzes maakt, en daarom ook verantwoordelijk gehouden wordt? Is de mens niet aansprakelijk op basis van zelfbeschikking (ultimate human self-determination)? Nee, zo stelt Piper.²⁵⁹ Ten eerste is dit een aanname – niet logisch noodzakelijk. Ten tweede is dit niet het Bijbelse uitgangspunt. Het zijn filosofische vooronderstellingen die op de Bijbelse tekst gelegd worden, geen stellingen die rechtstreeks uit de tekst komen. Piper schrijft Bijbelse theologie en wil daarom blijven bij de vraag wat de tekst ons over de werkelijkheid te zeggen heeft – en niet andersom.

De relatie tussen Gods voorzienigheid en het kwaad blijft een mysterie. De Bijbel spreekt niet over *hoe* God zonde beschikt en tegelijk zelf niet zondigt, of *hoe* God zonde beschikt zonder dat de mens verandert in een robot.²⁶⁰

4.6 Conclusie – het zien en genieten van de voorzienigheid van God

4.6.1 De omvang van Gods voorzienigheid

Gods voorzienigheid is Zijn doelmatige soevereiniteit waardoor Hij al Zijn plannen ten uitvoer brengt, tot de voltooiing van alles.

Gods eternal plan includes everything from the most insignificant bird fall (Matt. 10:29), to the movement of stars (Isa. 40:26), to the murder of his Son (Acts 4:27-28). It includes the moral acts of every soul-its preferences, choices, and deeds. Neither Satan at his hellish worst nor human beings at their redeemed best ever act in a way that causes a revision in God's all-wise plan. Whether God planned to permit something or planned to be more directly involved, nothing comes to pass but what God planned as part of the process of pursuing his ultimate goal. Therefore, the extent of his providence is total. Nothing is independent of it. Nothing happens but by "the counsel of his will"-the infinite wisdom of his plan.²⁶¹

4.6.2 Typering van Pipers voorzienigheidsleer

Providence van John Piper is een Bijbels-theologische uiteenzetting over Gods voorzienigheid. De focus van Zijn voorzienigheidsleer is de doelmatigheid ('purposeful sovereignty'). God is niet zonder doel soeverein over deze wereld; Hij is soeverein over deze wereld om alles mee te laten werken tot Zijn glorie. Het nieuwe verbond is de dragende constructie voor de totstandkoming van dit doel. Daarmee is deze voorzienigheidsleer voluit relationeel. De komst van Christus in de wereld onderstreept dit relationele karakter.

²⁵⁸ Piper, *Providence*, 414.

²⁵⁹ Piper, *Providence*, 414.

²⁶⁰ Piper, *Providence*, 417,418.

²⁶¹ Piper, *Providence*, 691-2.

Daarnaast valt de reikwijdte van het spreken over Gods voorzienigheid op. Piper houdt de filosofische vragen zo veel mogelijk op afstand.²⁶² Er loopt voor Piper een scherpe scheidslijn tussen de filosofische vooronderstellingen en Bijbelse gegevens. Over de relatie tussen verantwoordelijkheid en voorzienigheid stelt hij: 'The Bible does not share this assumption. This is a watershed issue.'²⁶³ Dit houdt in dat de Bijbelse gegevens over Gods voorzienigheid in geloof moeten worden aanvaard en bewonderd. In de optiek van Piper is Gods project, zoals beschreven in de Bijbel, een 'God-Entranced world'.²⁶⁴ 'One of the reasons I am writing this book is to help Christians live in the radical, free devotion to seeking the kingdom first (Matt. 6:33), because our doctrine of providence moves us to really believe God's control is detailed and powerful and merciful enough to clothe every lily on the planet and give us all we need to live out his righteousness.'²⁶⁵

4.6.3 Godsleer

In Pipers voorzienigheidsleer neemt godsleer een grote plaats in. God is de verbondsgod; Hij bestaat en heeft Zich geopenbaard. God is volkomen onafhankelijk – maar volkomen soeverein. Hij is volkomen vrij om te doen wat Hij zelf wil. God is niet altijd na te rekenen, al blijkt wel dat sommige eigenschappen van God prioriteit krijgen. De Bijbel spreekt dat Hij niet van harte straft en dat Gods liefde in overvloed is. 'There are acts which are preeminent and more suited for his ultimate goal.'²⁶⁶

4.6.4 Relatie tot het open theïsme

Piper staat lijnrecht tegenover het open theïsme. In *Providence* heeft hij vanuit de Bijbel aan willen tonen dat Gods voorzienigheid en soevereiniteit alomvattend zijn. God werkt Zijn voorzienigheid uit voor Zijn glorie. '(...) I see open theism as theologically ruinous, dishonoring to God, belittling to Christ, and pastorally hurtful.'²⁶⁷

Piper maakt geen gebruik van gangbare termen als 'alwetendheid' of 'voorkennis'. Dat maakt een vergelijking op begripsniveau lastig. Piper blijft bij hetgeen vanuit de bijbel over Gods voorzienigheid en de godsleer direct afgeleid kan worden. De vergelijking met het open theïsme wordt daardoor bemoeilijkt, al zijn er voldoende aanknopingspunten op een meer conceptueel niveau. De godsleer kan als basis dienen om deze vergelijking te kunnen maken. Daarnaast is de positie van de filosofie in relatie tot de theologie een punt van reflectie.

²⁶² In zijn boek (als co-auteur) *Beyond the Bounds* waagt Piper zich niet aan thema's die op de filosofische vragen ingaan. Hij schrijft daarin slechts het voorwoord en het slothoofdstuk, waarin hij zich uitsluitend houdt aan bijbelse gegevens.

²⁶³ Piper, *Providence*, 414.

²⁶⁴ Piper, *Providence*, 418.

²⁶⁵ Piper, *Providence*, 244.

²⁶⁶ Piper, *Providence*, 494.

²⁶⁷ John Piper, 'Grounds for Dismay: The Error and Injury of Open Theism', in: *Beyond the Bounds. Open Theism and the Undermining of Biblical Christianity*, ed. John Piper, Justin Taylor en Paul Kjoss Helseth (Wheaton: Crossway, 2003), 384.

4.7 Kritische evaluatie

John Piper heeft naast Frame en Sanders een heel eigen kijk op de voorzienigheidsleer. In plaats van de dynamische theologische discussies bevat *Providence* een weergave van Bijbelse gegevens, die gelezen kunnen worden als een persoonlijke zoektocht. Deze eigenheid heeft sterke kanten, maar roept ook vragen op. Meerdere keren nodigt Piper de lezer uit om de wereld vanuit het oogpunt van Gods voorzienigheid, zoals beschreven door Piper, te bekijken. Wie de grootheid van God ontdekt in deze wereld ('God-Entranced world'), zal God meer leren kennen en bewonderen. De keerzijde van deze zienswijze is een sterke relativering. Het is bij uitstek een geloofsartikel. Wordt deze theologie in bepaald opzicht niet vrijblijvend?

Een tweede vraag betreft de Pipers opmerking:

We often cry, "Contradiction!" where the Bible sees none. Many insist that humans (not God) must provide the final and decisive cause in the instant of decision, or else the decision cannot be justly praised or blamed. That is, they insist on ultimate human *self*-determination in the act of choosing, if there is to be moral accountability. The Bible does not share this assumption. This is a watershed issue.²⁶⁸

Belangrijk is hier de prioritering van theologie boven de filosofie. De scheidslijn ('watershed') ligt voor Piper bij de positie van de Bijbel en de onschendbaarheid daarvan. Er zijn filosofische vragen waar de Bijbel geen antwoord op geeft, problemen die voor de Bijbel kennelijk geen probleem zijn. 'We should wait and see what God says about his providence.'²⁶⁹ Maar als deze vragen er toch liggen, welke rol kan de theologie dan vervullen door proberen velden te beschrijven waarin deze filosofische vragen en Bijbels-theologische gegevens in gesprek worden gebracht? Is de theologie niet *altijd* beïnvloed door de filosofie?

Dit houdt ook verband met het eerstgenoemde punt. Pipers opvatting is dat voorzienigheid een geloofsartikel is. Het is dus een *overtuiging* als gevolg van geloof, om te wachten en te zien wat God in de Bijbel zelf zegt over Zijn voorzienigheid.²⁷⁰

De prioritering van argumenten roept ook vragen op over de hermeneutiek van Piper. Iedere traditie gaat op een eigen manier om met de Bijbel. Nergens in zijn boek werkt Piper uit hoe hij omgaat met de invloed van de eigen cultuur, traditie en filosofie. Het zou het debat ten goede komen als Piper dit meer zou expliciteren.

²⁶⁸ Piper, *Providence*, 414.

²⁶⁹ Piper, *Providence*, 214. Niet eschatologisch, maar in de zin: we zullen ontdekken.

²⁷⁰ In *Beyond the Bounds* wordt dezelfde terughoudendheid waargenomen. Piper schrijft in dat boek de inleiding en de conclusie; de inhoudelijke hoofdstukken, waarin de discussie met de filosofie en de bijbelwetenschappen wordt gezocht, worden geschreven door co-auteurs.

5 Kritische evaluatie & conclusie

5.1 Hoofdvraag en samenvatting

5.1.1 Onderzoeksvraag

De hoofdvraag van dit onderzoek luidt:

Hoe verhouden de visies van John Sanders, John Frame en John Piper op Gods voorzienigheid zich tot elkaar en hoe kunnen de verschillen en overeenkomsten worden geëvalueerd met betrekking op de godsleer?

De beantwoording van de hoofdvraag valt in de volgende fasen uiteen. Allereerst worden de posities van Sanders, Frame en Piper in samenvattende zin weergegeven. Vervolgens worden er enkele constatering gedaan met betrekking tot de godsleer en daarin Gods enkelvoudigheid. Tenslotte worden enkele overeenkomsten beschreven.

5.1.2 Samengevat: John Sanders

Voor Sanders ligt het probleem van het traditionele theïsme in het concept van de onbeweeglijkheid (impassibilitas) van God. Het klassiek theïsme is volgens hem te rigide en laat een groot Bijbels aspect van de godsleer liggen.²⁷¹ Een onveranderlijke en onbeweeglijke God kan geen gebeden verhoren en kan niet in een echte relatie met de mens komen. Deze theologie biedt volgens hem geen troost. Zij begraaft zichzelf in onmogelijkheden.²⁷² Onder aan de streep geeft zij God de schuld van het kwaad in de wereld.

Sanders zoekt met een theologie van Gods openheid naar mogelijkheden voor relatie. God neemt risico door Zijn soevereiniteit te beperken tot de hoofdlijnen en ruimte te maken voor de invloed van mensen. 'Overall, the key issue that arose in the course of the discussion was whether or not God ever makes himself conditioned by us in any respect.'²⁷³ God weet net zo veel van de toekomst af als wij, hoewel Hij sommige dingen in de toekomst kan beschikken. Hij denkt oprecht met de mensen mee. Er is zonder kwetsbaarheid geen echte relatie mogelijk. Sanders concludeert: '(..) it is claimed that the risk model in general, and the openness of God view in particular, meet the criterion for helping people live the Christian life.'²⁷⁴

5.1.3 John Frame

Frame is bijzonder kritisch op het open theïsme. Het grootste probleem is volgens hem 'the concept of genuine freedom in a libertarian sense.'²⁷⁵ Dit is volgens Frame een onhoudbaar model. Het model van libertaire vrijheid in relatie tot verantwoordelijkheid klopt in zichzelf niet, omdat ieder mens

²⁷¹ Sanders, *The God Who Risks*, 14, 180.

²⁷² Sanders, *The God Who Risks*, 13.

²⁷³ Sanders, *The God Who Risks*, 287.

²⁷⁴ Sanders, *The God Who Risks*, 288.

²⁷⁵ Frame, *No Other God*, 119.

verantwoordelijk is voor zijn daden, ook daden die zonder opzet zijn verricht. Daarnaast geeft de Bijbel geen reden om in termen van dit concept te denken. Het open theïsme leunt voor een groot deel op een wankle filosofische basis.

Bovendien beperkt het open theïsme het zicht op Gods eigenschappen. Het staat haaks op het centrale gegeven in de theologie van Frame, Gods soevereiniteit, de these dat 'God is Lord.'²⁷⁶ Deze heerschappij voltrekt zich over alles op aarde, maar wordt met name gezien in de heilsgeschiedenis. '(I)t follows a divinely ordained path from Creation to Cross to consummation.'²⁷⁷ Voor de gelovige is dit cruciaal. 'Only sovereign grace can bring salvation, faith, and hope.'²⁷⁸

Het handelsmerk van Frame is zijn tri-perspectivisme. Hiermee wil hij wegblijven van de scholastiek en bepaalde 'controlling motifs' die de theologie teveel in een systeem of beeld willen inpassen.²⁷⁹ Theologie wordt daardoor speculatief en doet geen recht aan de hele Schrift. Frame wil voluit Bijbels zijn (*sola scriptura*) en met behulp van de verschillende perspectieven licht werpen op de godsleer.

5.1.4 John Piper

De theologie van John Piper staat dicht bij die van Frame. Zijn these in *Providence* is dat Gods voorzienigheid *doelmatige soevereiniteit* is, gericht op de verheerlijking van God zelf. 'Thus, the aim of creation, and the aim of the salvation accomplished in the theater of creation, is the glorification of Jesus Christ.'²⁸⁰ Aan de hand van een grote hoeveelheid Schriftgegevens zet Piper Gods voorzienigheid uiteen. Het doel van deze uiteenzetting is 'seeing and savoring' de allesomvattende voorzienigheid van God.²⁸¹

Tegenover het open theïsme stelt hij: 'The heart of open theism is the conviction that humans and angels can be morally responsible only if they have ultimate self-determination— and have it to the degree that their self-determination rules out God's ability to render or see any of their future free acts as certain.'²⁸² Open theïsme gaat ten koste van Gods bestuur en voorkennis.

De voorzienigheidsleer en de godsleer hebben alles met elkaar te maken.²⁸³ Daarom komt in de eerder besproken boeken van Sanders, Frame en Piper de godsleer ook zeer regelmatig ter sprake. Frame heeft zijn hele boek geschreven over de godsleer, Sanders en Piper hebben de voorzienigheid als hoofdthema. De godsleer en de voorzienigheid hebben veel raakvlakken, maar zijn ook verschillend van elkaar. De godsleer gaat over Gods wezen, Zijn eigenschappen en Zijn werken. De voorzienigheid (in relatie tot de godsleer) gaat over de vraag hoe de eigenschappen van God en de werken van God de loop van de geschiedenis bepalen.

²⁷⁶ Frame, *The Doctrine of God*, 25.

²⁷⁷ Frame, *The Doctrine of God*, 8.

²⁷⁸ Frame, *No Other God*, 212.

²⁷⁹ Frame, *The Doctrine of God*, 8.

²⁸⁰ Piper, *Providence*, 67.

²⁸¹ Piper, *Providence*, 691.

²⁸² John Piper, 'Foreword', in: Justin Taylor en Paul Kjoss Helseth, *Beyond the Bounds. Open Theism and the Undermining of Biblical Christianity* (Wheaton: Crossway, 2003), 9.

²⁸³ Fergusson, *The Providence of God*, 63.

5.2 Evaluaties met betrekking tot de godsleer – Gods eigenschappen

5.2.1 Verhouding en prioritering

In de discussie tussen het traditionele theïsme en het open theïsme gaat het met name om de verhouding van Gods *eigenschappen*. In de behandelde discussies staan drie vragen over Gods eigenschappen centraal: Heeft God uitputtende voorkennis (alwetendheid)? Is alles wat gebeurt door God gewild (almacht) en wat zegt dit over vrijheid van de mens? Wat is de relatie tussen Gods goedheid en het probleem van het kwaad (theodicee)? De vraag is wat deze eigenschappen betekenen én hoe ze zich tot elkaar verhouden. Is er een prioritering Gods eigenschappen waarneembaar die als kader dient om de open einden enigszins te duiden?

5.2.2 De dynamiek van Gods eigenschappen in de voorzienigheidsleer

Zowel Sanders, Frame als Piper spreken over Gods voorkennis, Gods almacht en de aanwezigheid van het kwaad. Toch gaan zij alle drie verschillend met de materie om en worden deze eigenschappen anders gewaardeerd. Hun positie houdt verband met de prioritering van de eigenschappen van God en hoe die zich tot elkaar verhouden. Dit heeft alles te maken met de dynamiek van de voorzienigheidsleer.

Er lijkt een relatie te bestaan tussen de mate van Gods soevereiniteit en de mate van vrijheid voor de mens. Deze thematiek is met name in de filosofie geproblematiseerd. Hoe meer ruimte er komt voor de vrijheid van de mens, hoe minder ruimte er is voor Gods soevereiniteit. En hoe meer ruimte er is voor de soevereiniteit van God, hoe minder ruimte er lijkt te zijn voor de mens. Elke verschuiving van het zwaartepunt heeft direct gevolg voor zowel het zicht op Gods soevereiniteit als de vrijheid van de mens. Dezelfde beweging is waarneembaar op de lijn van Gods veranderlijkheid ten opzichte van Gods soevereiniteit. God, als volkomen soeverein, kan niet afhankelijk of beïnvloedbaar zijn. Anderzijds heeft God de keuze om Zijn soevereiniteit te beperken (zoals bij Sanders), wat wel ruimte biedt voor veranderlijkheid in God.

Sanders en Frame schrijven uitvoerig over de relatie tussen soevereiniteit, alwetendheid, vrijheid en veranderlijkheid. De volle inzet van Frame op Gods heerschappij en soevereiniteit resulteert in de positie dat God alles van te voren weet en zo gewild heeft. Dit heeft gevolgen voor de vrijheid van de mens. Frame legt vrijheid uit als compatibilistische vrijheid, wat veronderstelt dat de mens vrijheid heeft om naar zijn karakter en verlangen te handelen. Sanders ziet met deze beweging juist alle mogelijkheden tot een relatie met God verdwijnen. Het gaat hem om de ongedwongen vrije liefdevolle relatie met God. Daarin is geen ruimte voor voorbeschikking en uitputtende soevereiniteit.

Hoewel Frame qua opvatting over Gods soevereiniteit tegenover Sanders staat, ziet hij mogelijkheden om over Gods veranderlijkheid te spreken, namelijk vanwege Gods aanwezigheid in de tijd. Hoewel God alwetend is en niet verandert, is Hij in de tijd betrokken op de dingen en ervaart Hij in de tijd veranderingen, zonder dat Zijn plan verandert.²⁸⁴ Dat wil echter zeggen dat God niet altijd samenvalt met wat Hij van Zichzelf in de tijd openbaart.²⁸⁵ Voor Sanders biedt dit geen oplossing omdat God hierin niet te kennen zou zijn en er geen echte relatie mogelijk zou zijn. Juist Gods veranderlijkheid biedt ruimte voor een echte omgang met mensen.

²⁸⁴ Frame, *The Doctrine of God*, 572.

²⁸⁵ Dolezal, *All That Is in God*, 92-95.

Tegelijk veronderstelt deze discussie dat de eigenschappen van God als conflicterend ten opzichte van elkaar kunnen worden opgevat. Gods soevereiniteit wordt haast als een tegenover van Gods liefde gezien. Piper signaleert deze spanning ook, maar stelt dat het antwoord op deze spanningsvolle relatie ons onbekend blijft. Hij blijft bij de constatering dat de Bijbel Gods eigenschappen nooit als tegenstrijdig ervaart en daarom onze ervaring, namelijk dat wij dit wel als problematisch ervaren, niet als motief gebruikt kan worden om deze vragen op te lossen.

5.2.3 Sturend principe

De dynamiek van de voorzienigheidsleer stelt de theologie voor een vraag naar de verhouding van Gods eigenschappen. Kan God de mens volkomen vrijheid geven en tegelijk zelf volkomen soeverein blijven? Zowel Sanders, Frame als Piper komen op een moment dat de theologie hen niet verder helpt om de vragen op te lossen. Zij zoeken allemaal een manier om de open einden binnen het raamwerk van hun theologie te verklaren. Dit onthult het brandpunt van hun theologie. Voor Sanders is de liefde van God het hoogste doel.²⁸⁶ God koos ervoor om Zijn soevereiniteit te beperken omwille van menselijke vrijheid, om de mogelijkheid tot echte liefde te bieden. Wat betreft de aanwezigheid van het kwaad, stelt hij dat er geen doel is in de kwade dingen die gebeuren. De betekenis van de schepping is die van liefde.²⁸⁷

John Frame plaatst de uitvoer van Gods heilsgeschiedenis, het verbond, in het brandpunt van zijn theologie.²⁸⁸ Het verbond, als een van de perspectieven op God, staat in directe relatie tot de godsleer, omdat het een van de perspectieven van Frame uitmaakt. De godsleer concentreert zich op het thema van Gods heerschappij. God handelt omdat Hij God is. Daarmee zijn niet alle vragen op te lossen. De Bijbel plaatst ons nog vaak voor 'apparent contradictions'.²⁸⁹ Het is de taak van de (Bijbelse) theologie om deze zo goed mogelijk op te lossen. Voor zolang dat niet lukt, worden wij geroepen om ze in geloof te aanvaarden.

Het brandpunt van Pipers theologie is Gods glorie. Dit doel is alomvattend - alle dingen werken mee voor de realisatie van dit doel. Dit geldt ook voor de zaken die wij niet begrijpen. De gelovige wordt opgeroepen om God in Zijn grootheid te bewonderen en Zijn handelen te eerbiedigen.

5.2.4 Evaluatie van een sturend principe

De onderliggende vraag naar de eigenschappen gaat over de verhouding van Gods eigenschappen in relatie tot Gods eenheid. Wordt een van Gods eigenschappen uitvergroot, dan bestaat de kans dat er geen recht meer wordt gedaan aan het Bijbelse godsbeeld, aan hoe God Zich geopenbaard heeft. Het vergroten van een van Gods eigenschappen is problematisch voor Gods enkelvoudigheid (simplicitas), in de zin dat 'God is not composed of parts.'²⁹⁰

De noodzakelijkheid van Gods enkelvoudigheid wordt in de godsleer uitgelegd als 'Whatever is composed of parts depends upon its parts in order to be as it is.'²⁹¹ Of: 'God cannot depend on what is not

²⁸⁶ Sanders, *The God Who Risks*, 217.

²⁸⁷ Sanders, *The God Who Risks*, 177.

²⁸⁸ Frame, *The Doctrine of God*, 52,64.

²⁸⁹ Frame, *The Doctrine of God*, 512.

²⁹⁰ Dolezal, *All That Is in God*, 40.

²⁹¹ Dolezal, *All That Is in God*, 40.

Himself in order to be Himself.²⁹² Gods enkelvoudigheid is noodzakelijk voor Zijn God-zijn. God vormt in Zichzelf geen tegenstelling en kan in Zichzelf geen tegenstelling vormen. Als God het meest volmaakte wezen is, kan God niet samengesteld zijn, aangezien samengesteldheid een teken is van zwakte en kwetsbaarheid.²⁹³ Daarom kan de godsleer niet aan een enkele eigenschap verbonden worden. Daarmee zou geen recht gedaan worden aan de enkelvoudigheid van God, en daarmee aan God zelf.

5.2.5 Hoe gaan de auteurs met de eenheid van God om?

Sanders heeft in zijn godsleer een duidelijke voorkeur voor Gods liefde boven Gods soevereiniteit, hoewel Sanders stelt dat dit Gods soevereine keuze is. Deze volle inzet op Gods liefde roept allerlei vragen op. Het suggereert namelijk dat God niet tegelijk Zijn liefde én soevereiniteit zou kunnen vergroten. Gods eigenschappen zouden dus met elkaar conflicterend kunnen zijn, wat vervolgens weer vraagtekens zet bij Gods enkelvoudigheid en betrouwbaarheid.

Zijn theologie is een reactie op de (volgens hem) problematische traditionele voorzienigheidsleer. Daarbij maakt hij radicale keuzes die volgens hem beter uitleggen hoe Gods voorzienigheid werkt. In de behandeling van de klassieke thema's als Gods soevereiniteit, alwetendheid en almacht is een patroon zichtbaar. In zijn argumentatie lijkt een bepaalde vooringenomenheid te zitten omdat de argumenten over en weer niet voldoende gewogen worden. De theologie van Gods liefde wordt vrij selectief en willekeurig gepositioneerd ten koste van andere eigenschappen voor God. Sanders kiest daarmee voor een godsbeeld waarin de eenheid van God ondergeschikt is aan Gods liefde en God helemaal samenvalt met liefde. De vraag is of de andere eigenschappen van God ook te kennen zijn, of God nog meer is dan alleen liefde.

De theologie van John Frame verhoudt zich op een heel andere manier tot Gods enkelvoudigheid en de bijbehorende discussies. Deze theologische vragen zijn met recht zijn thuis te noemen. Frame is zich bewust van zijn keuzes aangaande de godsleer die voortvloeien uit de voorzienigheidsleer. Hoewel onze taal op een of andere manier aan hem refereert, is God toch niet te begrijpen. Frame spreekt daarom wel over Gods eigenschappen en eenheid als 'unity in complexity' en 'complexity in unity'. Daarmee blijft hij weg uit de prioritering van een enkele eigenschap over de andere. De vraag is echter of de enkelvoudigheid niet te zeer op het spel wordt gezet. Hetzelfde valt te zeggen over de 'two modes of existence'.²⁹⁴ Het blijft een vraag of de oplossingen en perspectieven van Frame uiteindelijk de godsleer niet te gedifferentieerd maken, waardoor de ene God van de Bijbel uiteindelijk in diversiteit uiteenvalt.

John Piper handelt in *Providence* niet over Gods enkelvoudigheid. De reden daarvoor is dat de Bijbel niet met deze begrippen werkt of de thematiek van Gods enkelvoudigheid problematiseert in relatie tot Zijn voorzienigheid. Piper schrijft tenslotte een Bijbels theologische verhandeling over Gods voorzienigheid, niet over de raakvlakken met andere theologische loci.

²⁹² Dolezal, *All That Is in God*, 44.

²⁹³ Van den Brink, Van der Kooi, *Christelijke Dogmatiek*, 146.

²⁹⁴ Dit concept is niet kritiekloos ontvangen door de evangelicale wereld. Zie ook <https://tabletalkmagazine.com/posts/unlatched-theism-an-examination-of-john-frames-response-to-all-that-is-in-god/>, geraadpleegd 02-01-2023.

5.2.6 Conclusie eigenschappen

De leer van de enkelvoudigheid is helpend om aan te geven hoe de standpunten verder gevolgen hebben voor de godsleer. De voorzienigheidsleer en de leer van Gods enkelvoudigheid raken elkaar in de verhouding van de eigenschappen.

De thematiek van Gods enkelvoudigheid is echter complex, vergelijkbaar met de complexiteit van Gods voorzienigheid.²⁹⁵ Een apart onderzoek zou aan kunnen tonen hoe de relatie tussen Gods voorzienigheid en Gods enkelvoudigheid verwoord zou kunnen worden. Wat hier volstaat is om te benoemen dat deze thema's met elkaar verband houden in de zin dat Gods enkelvoudigheid in het geding is wanneer een van Gods eigenschappen in de godsleer boven de andere geprioriteerd wordt of eigenschappen van God tegenover elkaar worden gezet. De leer van Gods enkelvoudigheid kan daarin als een waarborg dienen.

5.3 Relationale theologie - voorzienigheid, verbond en triniteit

5.3.1 Overeenkomsten - Relatie

Ondanks de grote verschillen zijn er overeenkomsten aan te wijzen. Een belangrijke overeenkomst is het belang dat zowel Sanders, Frame en Piper hechten aan de *relatie tussen God en het schepsel*. Bij Sanders is relatie het centrale gegeven voor zijn theologie. Gods voorzienigheid staat in zijn totaliteit ten dienste van een echte wederzijdse relatie tussen God en de mens. Frame spreekt over relatie in termen van het verbond. God toont Zijn heerschappij in het kader van het verbond. Hij is Heere (Lord) binnen de voorwaarden van het verbond. Piper spreekt ook over het verbond, als heilsgeschiedenis. Met name het nieuwe verbond krijgt veel aandacht. 'In one sense, the rest of human history, from the incarnation of the Son of God to the eternal ages of the new earth, could be described as the enactment of the new covenant.'²⁹⁶ In dit verbond treedt God in relatie met de gelovigen.²⁹⁷

Relatie kan hier geduid worden in termen van betrokkenheid; God is betrokken op de mens, de mens op God. Deze betrokkenheid is Gods blijvende liefde, aandacht en zorg. Het spreken over relatie in het kader van voorzienigheid roept de vraag op of er over voorzienigheid gesproken kan worden zonder dat de relatie tussen God en mens ter sprake komt.²⁹⁸ Of nog preciezer: een van de consequenties van de voorzienigheidsleer (hoe breed opgevat ook) is dat God in relatie tot het schepsel staat, en het schepsel

²⁹⁵ Voor een weergave van recente discussie zie <https://plato.stanford.edu/entries/divine-simplicity/#DiviSimpCompCreaFreeGodsContKnow>. Geraadpleegd 1-11-2023. Een ander punt in de discussie is hoe onze taal en ons bestaan verband houden met Gods bestaan en het spreken over God. John Frame ziet mogelijkheden binnen de grenzen van de taal, omdat 'our language naturally refers to him', zie Frame, *The Doctrine of God*, 368.

²⁹⁶ Piper, *Providence*, 165.

²⁹⁷ Voor Piper is betekent relatie iets anders dan gelijkwaardigheid. Piper plaatst relatie met God in het kader van Gods soevereiniteit en verkiezing. Zie bijvoorbeeld Piper, *Providence*, 357: 'We have no right to life in relation to God. God has absolute rights over our lives'.

²⁹⁸ Het voert te ver om meerdere theologieën van voorzienigheid te onderzoeken op deze vraag. Ook in het klassieke onderscheid (conservatio, concursus en gubernatio) is er sprake van relatie. Concursus bijvoorbeeld gaat over de vraag hoe God en mens in een verborgen samenspel handelen. Zie bijvoorbeeld E.J. Beker en K. Deurloo, *Het beleid over ons bestaan: Vragen en verwijzingen rondom de voorzienigheid* (Baarn: Ten Have, 1978), 47.

in relatie met God. Vanuit de mens gedacht betekent dit dat God in deze relatie te kennen is; Godskennis is omgangskennis en is per definitie relationeel.²⁹⁹

Kennis over Gods voorzienigheid komt dus voort uit de relatie met God. Piper zet sterk in op deze lijn, als hij de lezer uitnodigt om in een relatie met God te treden en de wereld van Gods voorzienigheid te zien.³⁰⁰ Zonder de relatie met God is niets van Gods voorzienigheid te begrijpen of te bewonderen. Voor Sanders is de *authenticiteit* van deze relatie cruciaal. Zijn focus ligt op het geloof in God vast te houden in een wereld die vol is van ellende.³⁰¹ Gods voorzienigheid moet zo worden beschreven dat God oprecht in relatie met de mens treedt. God legt werkelijk alles opzij om deze relatie aan te gaan. Voor Frame valt deze relatie samen met het verbond - dat de hoge en verheven God tegelijk de God van mensen wil zijn.

5.3.2 Verdieping - trinitarische benadering

De noties over relatie en vragen over de enkelvoudigheid van God zijn thema's die samenkomen in het leerstuk van de triniteit. Frame behandelt in het zesde deel van zijn boek deze thematiek, maar spreekt daar niet over de relatie tot de voorzienigheid.³⁰² Ook Sanders en Piper spreken niet over de drie-eenheid in relatie tot de voorzienigheid - een gemiste kans. Frame en Piper hebben wel oog voor de rol van Jezus in het nieuwe verbond, maar niet voor de specifieke rol van de Geest en van de Vader in Gods voorzienigheid. David Fergusson heeft wel in concept uitgewerkt hoe een trinitarische doordenking van de voorzienigheid eruit zou kunnen zien.³⁰³ Hij wil Gods handelen als *voorzienig* handelen zien, waarbij voorzienigheid wordt gebruikt om Gods handelen te typeren, en niet als zelfstandig gegeven. Wanneer het voorzienig handelen van God trinitarisch wordt doordacht, laat dat zien 'how vital notions of partnership, improvisation and interaction can better be accommodated within a theology of providence, as opposed to more unitarian accounts of primary and secondary causation.'³⁰⁴

5.4 Tenslotte

De evaluatie van de standpunten van Sanders, Frame en Piper levert nieuwe aandachtspunten op voor een verdere doordenking van de godsleer. Met name de constatering op het gebied van de verhouding van Gods eigenschappen, Gods eenheid en de triniteit bieden perspectief om uit de filosofische impasse te blijven.

Theologie over Gods voorzienigheid zal oog moeten houden voor de diepere vragen in de godsleer. De vragen bij de voorzienigheidsleer zijn groter dan alleen vragen over Gods eigenschappen. Een theologie als die van Sanders, met het zwaartepunt in Gods liefde, gaat ten koste van andere Bijbelse noties, zoals Gods soevereiniteit. De benadering van Piper zou als goede basis kunnen dienen voor het verder uitwerken en herformuleren vanuit een trinitarisch oogpunt. Er is moed nodig om het gesprek met de theologie en de filosofie aan te gaan. Ook de theologie van Frame biedt geschikte aanzetten om

²⁹⁹ Van den Brink, Van der Kooi, *Christelijke Dogmatiek*, 115.

³⁰⁰ Piper, *Providence*, 385.

³⁰¹ Sanders, *The God Who Risks*, 11.

³⁰² Frame, *The Doctrine of God*, 617-735.

³⁰³ Fergusson, *The Providence of God*, 305-322.

³⁰⁴ Fergusson, *The Providence of God*, 322.

Gods voorzienig handelen trinitarisch te doordenken. Dit kan goed met zijn eigen methode van het tri-perspectivisme, een methode die ten diepste teruggaat op Gods drie-eenheid.

God is handelend en actief in deze wereld aanwezig. Het *hoe* van Gods voorzienig handelen blijft een mysterie. Er blijven veel vragen die niet gemakkelijk te beantwoorden zijn. In Gods voorzienigheid komt het ten diepste aan op het vertrouwen in deze God, die Zich verrassend laat kennen wanneer het leven met Hem geleefd wordt.

Evaluatie van de gevolgde methode

Het systematisch onderzoek naar de voorzienigheidsleer is gebaat bij een literatuuronderzoek. Het gaat in de systematische theologie om de precieze formuleringen en argumenten. Deze kunnen in een literatuuronderzoek voldoende gewogen worden. In het analyseren en herformuleren van de brontekst heeft de focus gelegen op een tweetal punten, te weten op de argumentatie van de auteurs en op hun intenties. Daarnaast zijn er verschillende bronnen gebruikt die schrijven over Sanders, Frame en Piper. Hiermee wordt het kritisch vermogen vergroot.

Een aantal aspecten ter overweging. Deze scriptie bevat een interpretatie van de geraadpleegde literatuur. Daarbij is bewust gekozen om bepaalde delen niet weer te geven, maar te volstaan met een selectie. Deze selectie is gemaakt op basis van raakvlakken tussen de verschillende auteurs. Er is veelvuldig met voetnoten gewerkt, zodat de informatie uit de eerste bron te raadplegen is. Een tweede punt is de omvang van de thematiek. Voorzienigheid heeft raakvlakken met een groot aantal theologische loci. Er is gekozen voor een smalle focus en een beperkt aantal bronnen. Een laatste aspect betreft de actualiteit. Sommige bronnen zijn meer dan twintig jaar geleden geschreven. Op sommige gebieden is discussie verder gevoerd en zijn er nieuwe inzichten ontstaan.

De interpretatie van de tekst roept soms vragen op. Er contact geweest tussen John Sanders en mij via Facebook Messenger, wat geleid heeft tot een bevestiging van mijn aannames. Ik heb dit in een voetnoot verwerkt. Ook heb ik gebruik gemaakt van hoorcolleges en interviews met de schrijvers. Deze zijn helpend geweest om hun methode en inhoud beter te begrijpen en te actualiseren.

Literatuur

- Beeke, Joel en Paul Smalley. *Reformed Systematic Theology. Volume 1: Revelation and God*. Wheaton: Crossway, 2019.
- Beker, E.J. en K. Deurloo. *Het beleid over ons bestaan: Vragen en verwijzingen rondom de voorzienigheid*. Baarn: Ten Have, 1978.
- Brink, G. van den en C. van der Kooi. *Christelijke Dogmatiek*. Zoetermeer: Boekencentrum, 2012.
- Brink, Gijsbert van den. *Almighty God. Study of the Doctrine of Divine Omnipotence*. Studies in Philosophical Theology. Zoetermeer: Boekencentrum, 1993.
- Brümmer, Vincent. *The Model of Love: A Study in Philosophical Theology*. Cambridge: Cambridge University Press, 1993.
- Dolezal, James E. *All That Is in God. Evangelical Theology and the Challenge of Classical Christian Theism*. Grand Rapids: Reformation Heritage Books, 2017.
- Dolezal, James E. *God without Parts. Divine Simplicity and the Metaphysics of God's Absoluteness*. Eugene: Pickwick Publications, 2011.
- Fergusson, D. *The Providence of God*. Current Issues in Theology. Cambridge: Cambridge University Press, 2018.
- Flint, Thomas P. en Michael C. Rea. *The Oxford Handbook of Philosophical Theology*. Oxford Handbooks. New York: Oxford University Press, 2009.
- Frame, John M. *No Other God. A response to Open Theism*. Phillipsburg: P&R Publishing, 2001.
- Frame, John M. *The Doctrine of God*. Phillipsburg: P&R Publishing, 2001.
- Frame, John M. *The Doctrine of the Word of God*. Phillipsburg: P&R Publishing, 2010.
- Ham, Garret. *The Evangelical and The Open Theist. Can Open Theism find its Place within the Evangelical Community?* Kindle, 2014.
- Hughes, John J. *Speaking the Truth in Love. The Theology of John M. Frame*. Phillipsburg: P&R Publishing, 2009.
- Johnson, Terry L. *The Identity and Attributes of God*. Edinburgh: Banner of Truth Trust, 2019.
- Jones, Mark. *God Is. A Devotional Guide to the Attributes of God*. Wheaton: Crossway, 2020.
- Lewis, C.S. *Onversneden Christendom*. Utrecht: Uitgeverij Kok, 2011.
- MacArthur, John en Richard Mayhue. *Biblical Doctrine. A systematic summary of Bible Truth*. Wheaton: Crossway, 2017.
- McDermott, Gerald R. *The Oxford Handbook of Evangelical Theology*. Oxford Handbooks New York: Oxford University Press, 2010.
- Packer, J.I. *Knowing God*. Londen: Hodder Faith, 2013.
- Pinnock, Clark H. en Robert C. Brow. *Ontketende liefde. Een evangelische Theologie voor de 21ste eeuw*. Gorinchem: Theologische uitgeverij Ekklesia, 2001.
- Pinnock, Clark e.a. *The Openness of God. A Biblical challenge to the Traditional understanding of God*. Downers Grove: InterVarsity Press, 1994.

- Piper, John, Justin Taylor en Paul Kjoss Helseth. *Beyond the Bounds. Open Theism and the Undermining of Biblical Christianity*. Wheaton: Crossway, 2003.
- Piper, John. *Providence*. Wheaton: Crossway, 2020.
- Piper, John. *Desiring God. Meditations of a Christian Hedonist*. New York: Multnomah Books, 1986.
- Sanders, John en Chris Hall. *Does God have a Future? A Debate on Divine Providence*. Grand Rapids: Baker Academic, 2003.
- Sanders, John. *No Other Name: An Investigation into the Destiny of the Unevangelized*. Grand Rapids, Eerdmans USA, 1992.
- Sanders, John. *Embracing Prodigals. Overcoming Authoritative Religion by Embodying Jesus' Nurturing Grace*. Eugene: Cascade Books, 2020.
- Sanders, John. *The God Who Risks. A Theology of Divine Providence* Downers Grove: InterVarsity Press, 1998. Second Edition 2007.
- Vanhoozer, Kevin. *The Drama of Doctrine: A Canonical-Linguistic Approach to Christian Theology*. Louisville: Westminster/John Knox Press, 2005
- Vanstone, W. H. *The Risk of Love*. Oxford: Oxford University Press, 1978.
- Ware, Bruce A. *God's Lesser Glory. A critique of open theism*. Leicester: Apollos, 2000.
- Webster, John B., Kathryn Tanner en Iain Torrance eds. *The Oxford Handbook of Systematic Theology*. Oxford Handbooks. New York: Oxford University Press, 2009.

DATAMANAGEMENTPLAN

1. Algemeen

NAAM STUDENT: F.A. (Floris) Visser 1300326

NAMEN SCRIPTIEBEGELEIDER(S): prof. dr. W.H.Th. Moehn (PThU) en prof. dr. H. van den Belt (VU)

DATUM: 12 januari 2023

VERSIE: 1.1

2. Algemene gegevens over het onderzoek / scriptie-onderwerp

(WERK)TITEL ONDERZOEK / SCRIPTIE: (voorlopig)

Perspectieven op Gods Voorzienigheid

KORTE OMSCHRIJVING VAN ONDERZOEK EN ONDERZOEKSMETHODE(N) :

Een vergelijking van de voorzienigheidsleer van John Sanders, John Frame en John Piper in relatie tot de godsleer.

Onderzoeksmethode: Literatuuronderzoek

TYPEN ONDERZOEKSDATA:

- Geprinte en digitale literatuur (boeken en tijdschriften)
- websites

PERIODE WAARIN DATA VERZAMELD WORDEN:

1-2-2022 tot 12-12-2023

3. Technische aspecten

HARD- EN SOFTWARE:

Microsoft Word, Excel;

Google Chrome; (webbrowser)

BESTANDSFORMATEN:

.docx; .pdf; .xlsx;

OMVANG VAN DE DATA (SCHATTING IN MB/GB/TB):

Max. 100MB.

OPSLAG DATA TIJDENS ONDERZOEK:

Data wordt opgeslagen in de OneDrive-cloudservice van Microsoft.

De data bevat geen privacygevoelige informatie.

OPSLAG DATA NA AFLOOP ONDERZOEK:

Data wordt opgeslagen in de OneDrive-cloudservice van Microsoft.

4. Verantwoordelijkheden

BEHEER DATA GEDURENDE HET ONDERZOEK:

Floris Visser

BEHEER DATA NA AFLOOP ONDERZOEK:

Floris Visser

5. Juridische en ethische aspecten

EIGENAAR DATA:

Floris Visser

PRIVACYGEVOELIGE DATA: JA / **NEE**

INDIEN JA: HOE WORDEN ZAKEN ALS VEILIGE OPSLAG EN TOESTEMMING VAN BETROKKEN
PERSONEN EN/OF ORGANISATIES GEREGLD?

6. Overige zaken

=====
(In te vullen door thesisbegeleider:)

Goedgekeurd

Niet goedgekeurd, omdat:

Naam, handtekening:

H. van den Belt

Datum:

26/1/2024

=====